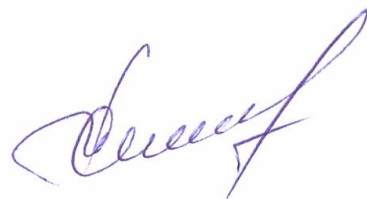

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ**

СЕМЕНЕЦЬ АЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 657.633:658.8(043.3)

**МЕТОДОЛОГІЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В СИСТЕМІ
УПРАВЛІННЯ ТОРГОВЕЛЬНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ**

Спеціальність 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському державному університеті харчування та торгівлі Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Крутова Анжеліка Сергіївна,
Харківський державний університет харчування та торгівлі, завідувач кафедри фінансів, аналізу та страхування.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Лучко Михайло Романович,
Тернопільський національний економічний університет, завідувач кафедри обліку та контролю в сфері публічного управління;

доктор економічних наук, доцент
Осадча Ольга Олексіївна,
Національний університет водного господарства та природокористування, доцент кафедри обліку і аудиту;

доктор економічних наук, професор
Рудницький Василь Степанович,
Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ
«Університет банківської справи», завідувач кафедри обліку і оподаткування.

Захист дисертації відбудеться «10» жовтня 2019 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.088.02 у Харківському державному університеті харчування та торгівлі за адресою: 61051, м. Харків, вул. Клочківська, 333, ауд. 45.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського державного університету харчування та торгівлі за адресою: 61051, м. Харків, вул. Клочківська, 333.

Автореферат розісланий «09» вересня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Янчева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Євроінтеграційний рух України сприяє розвитку зовнішньоекономічних відносин між суб'єктами господарювання, що вимагає від управлінського персоналу підвищення контролю господарської діяльності. Одним з найбільш ефективних інструментів контролю, який включає комплекс заходів з оптимізації господарської діяльності суб'єктів господарювання, обмеження протиправної економічної поведінки, упередження ризикових операцій та виявлення резервів підвищення ефективності бізнесу є внутрішній аудит. Згідно дослідження тенденцій розвитку внутрішнього аудиту, проведеного фахівцями компанії Ernst & Young Global Limited, ключовими напрямками внутрішнього аудиту є оцінка надійності та ефективності системи внутрішнього контролю (83%), консультування виконавчого керівництва (81%), а також моніторинг процесу усунення недоліків системи внутрішнього контролю (78%)¹. Тому, саме наявність в організаційній структурі підприємства відділу внутрішнього аудиту є значною конкурентною перевагою та дієвим механізмом, який дозволяє виявити можливості підвищення ефективності діяльності та нівелювати можливі ризикові ситуації, які притаманні будь-яким підприємницьким операціям. Правильне використання методичних засобів внутрішнього аудиту, який є на сьогодні одним з небагатьох доступних, і, в той же час, недооцінених ресурсів покращення управлінських функцій, може сприяти підвищенню фінансових можливостей підприємства в декілька разів. Використання можливостей внутрішнього аудиту є особливо актуальним для компаній, які мають розгалужену структуру ведення господарської діяльності, орієнтовану на поділ функцій управління і володіння бізнесом, що притаманно торговельній галузі.

Реформування бухгалтерського обліку в зв'язку з приведенням національного законодавства у відповідність до законодавчих актів Європейського Союзу, створення аудиторських комітетів на вітчизняних підприємствах, розширення інформаційної та звітної бази вносять свої корективи в організацію внутрішнього аудиту, модифікуючи при цьому систему засад та правил його проведення. Основою ефективного функціонування інституту внутрішнього аудиту на макrorівні та оптимальної організації виконання покладених на службу внутрішнього аудиту на корпоративному рівні функціональних обов'язків є: визначення сутності, мети та функцій внутрішнього аудиту як для окремих підприємств, так і в галузевому аспекті; упорядкування та систематизація системи принципів внутрішнього аудиту; чітка, структурована та гармонізована законодавча база проведення аудиторських перевірок; імплементація інформаційних потоків внутрішнього аудиту в загальну інформаційну систему управління підприємством; розробка організаційно-методологічного забезпечення для реалізації внутрішнім аудитом функцій форензік аудиту, соціального- та еколого-економічного аудиту.

Історичні передумови розвитку внутрішнього аудиту висвітлено в працях вітчизняних вчених, зокрема, М. Виноградової, Г. Давидова, Н. Дорош,

---

¹ Дослідження поточного стану і тенденцій розвитку внутрішнього аудиту [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-internal-audit-2018/\\$FILE/EY-internal-audit-2018.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-internal-audit-2018/$FILE/EY-internal-audit-2018.pdf).

Т. Каменської, М. Корінько, К. Назарової, В. Пантелеєва, О. Петрик, В. Рудницького та ін. Окремі питання еволюції внутрішнього аудиту стали об'єктом досліджень зарубіжних вчених В. Брінка, К. Піккета, Л. Сов'єра, А. Соніна, Я. Соколова. Питання нормативно-правового регулювання внутрішнього аудиту досліджувалися у працях Н. Петренко, О. Сметанко, Ю. Слободяник, О. Сухої, О. Філозопа та інших.

Оцінка впливу чинників на систему внутрішнього аудиту стала об'єктом досліджень зарубіжних вчених-економістів, зокрема М. Абрахамсона, Д. Андерсона, М. Дайслея, Дж. Еубанкса, С. Макгуїра, Г. Нетхертонна та інших. У вітчизняних наукових джерелах ці питання піднімалися в працях С. Задніпровської, І. Кочума, Т. Лебединець, М. Лучка, Р. Набоки, І. Медведєва, Я. Омельчук, Н. Погореленко. Розкриттю принципів внутрішнього аудиту присвячено праці В. Андрєєва, І. Білоусова, М. Білухи, Ф. Бутинця, Б. Воллера, М. Дімітрула, С.В. Мочерного, О. Осадчої, В. Пантелеєва, П. Пономаренко, Г. Сибірєва та інших. Питання удосконалення окремих аспектів внутрішнього аудиту на підприємствах торгівлі стали об'єктом досліджень Н. Акімової, В. Барановської, І. Колос, М. Корінька, Т. Наумової, О. Нестеренко, В. Малікова, В. Мельник, Т. Фоміної, М. Шмирко та інших.

Питання щодо запобігання економічних злочинів засобами внутрішнього аудиту розглядали М. Білуха, Ф. Бутинець, Г. Давидов, Н. Дорош, А. Крутова, Л. Кулаковська, Д. Понікарова, О. Редько, В. Рудницький, Б. Усач, А. Шеремет, В. Суйц. Місце соціального аудиту в системі управління підприємствами досліджували О. Даниленко, Є. Катихін, Ю. Кузьмінський, О. Мазурик, О. Сотула. Проблематиці оцінки екологічної безпеки підприємства приділили увагу Ю. Бондар, І. Голяш, М. Джейкобс, М. Шатковська.

У дослідженнях науковців доведено, що формування відділів внутрішнього аудиту на вітчизняних підприємствах забезпечить вищому керівництву компанії якісну інформацію для прийняття та реалізації ефективних управлінських рішень, дозволить вчасно виявляти слабкі сторони системи управління з метою надання консультацій щодо їх подальшого усунення, забезпечить сталий розвиток підприємства, конкурентоспроможність та прозорість бізнесу, а також сприятиме підвищенню якості обліково-звітної інформації. Проте, в теперішній час недостатньо розробленими залишаються організаційно-методологічні засади внутрішнього аудиту підприємств України, й зокрема торговельної галузі. На сьогодні вони законодавчо врегульовані лише для окремих категорій суб'єктів господарювання – фінансових установ, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів та бюджетних установ. З метою забезпечення соціо-еколого-економічної безпеки підприємств в умовах інтеграції України до Європейського союзу потребує поглиблення науковий дискурс розвитку внутрішнього аудиту з позиції визначення його місця в системі управління підприємством, що й зумовило вибір теми дослідження, його мету, завдання та структуру дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є ініціативною і одночасно складовою частиною науково-дослідних робіт: кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу Харківського інституту фінансів Київського національного торговельно-економічного університету за держбюджетною темою «Моделювання аналітичного забезпечення управління

ефективністю діяльності суб'єктів господарювання: теоретичний і практичний аспекти» (номер державної реєстрації 0118U003896) (автором розроблено методичку оцінювання ймовірності банкрутства підприємств, яка враховує важливі для аналізу фінансового стану та ефективності діяльності торговельної діяльності показники як: оборотність запасів; питома вага запасів в активах підприємств торгівлі; індикатори динаміки та якості дебіторської заборгованості; показники чистої рентабельності та платоспроможності підприємства; фактична характеристика кількості спожитих ресурсів, віднесених на витрати; критерії ефективності застосування ресурсного потенціалу); кафедри фінансів, аналізу та страхування Харківського державного університету харчування та торгівлі в межах госпдогвірної теми «Розробка методичних рекомендацій з формування обліково-аналітичного забезпечення управління реалізацією продукції в контексті сталого розвитку підприємств торгівлі» (номер державної реєстрації 0119U102480) (автором сформульовано постулати забезпечення сталого розвитку торговельного підприємства засобами внутрішнього аудиту за концепцією «Plan-Do-Check-Act»).

Наукове дослідження здійснювалося за сприяння Міністерства освіти і науки України при виконанні бюджетної теми «Інтегрована звітність як комунікаційна складова управління сталим розвитком суб'єктів господарювання в умовах невизначеності» (номер державної реєстрації 0119U002175), особисто автором розроблено методологічні положення проведення внутрішнього аудиту, які базуються на визначенні критеріїв відповідності господарської діяльності підприємств економічним, соціальним та екологічним вимогам концепції сталого розвитку.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних і концептуальних положень та організаційно-методичного забезпечення внутрішнього аудиту в системі управління торговельними підприємствами.

Для досягнення мети дослідження поставлено і вирішено такі основні завдання:

- провести історико-компаративний аналіз еволюційних стадій становлення інституту внутрішнього аудиту в Україні та світовій практиці;
- формалізувати категоріально-термінологічний апарат внутрішнього аудиту для визначення його цільових орієнтирів;
- здійснити систематизацію основоположних принципів та правил проведення внутрішнього аудиту;
- провести критичний аналіз вітчизняного досвіду та світової практики нормативно-правового регулювання внутрішнього аудиту;
- проаналізувати вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на систему внутрішнього аудиту з використанням інструментів кубу COSO в моделі «три лінії захисту»;
- розробити концептуальну модель організаційно-методичного забезпечення внутрішнього аудиту доходів та витрат підприємства торгівлі;
- поглибити методичні засади імплементації критеріїв аудиторської оцінки фінансової звітності в систему формування фінансової стратегії підприємства торгівлі;

- дослідити вплив теорії ризик-менеджменту на виконання функцій внутрішнього аудиту за етапами життєвого циклу підприємства торгівлі;
- проаналізувати ймовірність банкрутства підприємства торгівлі засобами внутрішнього аудиту;
- розробити методологічні засади форензик аудиту торговельної діяльності;
- визначити послідовність внутрішнього аудиту використання трудових ресурсів як інструменту запобігання випадків шахрайства та корупції;
- визначити роль внутрішнього аудиту у розвитку соціального потенціалу торговельного підприємства;
- розробити стратегію управління еколого-економічною безпекою підприємств торгівлі засобами внутрішнього аудиту;
- удосконалити організаційно-методичні засади внутрішнього аудиту в умовах використання інформаційно-комунікаційних технологій;
- адаптувати методологічні положення внутрішнього аудиту до вимог ЄС щодо досягнення цілей сталого розвитку.

Об'єктом дослідження є процес внутрішнього аудиту в системі управління торговельними підприємствами.

Предметом дослідження є теоретико-методологічне, методичне та організаційне забезпечення внутрішнього аудиту в системі управління торговельними підприємствами.

Методи дослідження. Методологічною основою пізнання об'єкта наукового дослідження стало застосування наукових постулатів теорії системного розв'язання проблем формування та функціонування системи внутрішнього аудиту на торговельних підприємствах в умовах євроінтеграції. При проведенні дослідження використовувалися загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування, метод історичного й логічного дослідження) та методичні прийоми (вибірка, узагальнення, моделювання, огляд, підрахунок, порівняння, тестування). Методи історико-компаративного аналізу застосовувалися під час дослідження еволюції становлення та розвитку інституту внутрішнього аудиту в Україні та світі, а також під час аналізу впливу теорії ризик-менеджменту на виконання функцій внутрішнього аудиту за етапами життєвого циклу підприємства торгівлі; порівняння – під час проведення аналізу вимог національних та міжнародних нормативно-правових актів з регулювання внутрішнього аудиту; процесний підхід – для функціонально-результативної декомпозиції категоріально-термінологічного апарату внутрішнього аудиту; методи моделювання та економіко-математичного аналізу – при розробці багатofакторної моделі множинного дискримінантного аналізу ймовірності банкрутства торговельного підприємства; групування – для ідентифікації загроз економічній безпеці торговельного підприємства; графічний – для наочного подання результатів дослідження; системно-структурний аналіз – для оцінки внеску внутрішнього аудиту в досягнення цілей сталого розвитку торговельного підприємства. Для розкриття генезису системи внутрішнього аудиту на підприємствах торгівлі та діалектики її цільового спрямування використано принцип наукової абстракції. Для дослідження особливостей ролі внутрішнього аудиту у розвитку соціального потенціалу

торговельного підприємства та розробці стратегії управління його еколого-економічною безпекою використано філософський метод пізнання.

Наведені в дисертації узагальнення та розроблені пропозиції ґрунтуються на статистичних даних Міжнародного економічного форуму, Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Міністерства фінансів України, матеріалах Світового банку, результатах сучасних наукових досягнень вітчизняних і зарубіжних учених з проблем імплементації внутрішнього аудиту в систему управління торговельними підприємствами; матеріали фахових видань та міжнародних науково-практичних конференцій; Інтернет-ресурси; оприлюднена фінансова звітність вітчизняних суб'єктів торговельної галузі. Обробка інформації здійснювалась з використанням спеціалізованого програмного забезпечення аудиторської діяльності та статистичних пакетів загального користування.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних і концептуальних положень та розробці організаційно-методичного забезпечення внутрішнього аудиту в системі управління торговельними підприємствами, а саме:

Уперше:

запропоновано методичний підхід до комплексного оцінювання впливу теорії ризик-менеджменту на виконання функцій внутрішнього аудиту за етапами життєвого циклу підприємства торгівлі, шляхом визначення місця бізнес-ризиків та ризику внутрішнього аудиту в контрольованому середовищі суб'єкта господарювання та розробки алгоритму ідентифікації ризиків контрольованого середовища в інформаційному середовищі управління торговельним підприємством, що було покладено в основу методики інтегральної оцінки підприємницьких та аудиторських ризиків за рахунок застосування коефіцієнтів їх значимості, критеріїв ймовірності їх настання, рівня «ризиковості» об'єктів перевірки за величиною та значимістю виявлених ризиків, психологічною поведінкою власників ризиків, показниками фінансово-майнового стану та іншими чинниками впливу;

розроблено організаційно-методологічні засади форензік аудиту як ефективного засобу антикризового управління торговельною діяльністю шляхом вивчення звітності та господарських операцій компанії з метою розробки заходів з реагування, управління та запобігання шахрайству на підставі експертного судження про наявність фактів: порушення співробітниками і керівництвом компанії чинного законодавства; фальсифікації бухгалтерської та податкової звітності; випадків розкрадання або неналежного використання активів; корупції та зловживання повноваженнями; ризику шахрайства. Це сприяло забезпеченню економічної безпеки торговельного підприємства, дозволило вчасно визначати причинно-наслідковий зв'язок між випадками шахрайств і причинами, що їх викликали, виявляти і знижувати ризики виникнення шахрайства, незаконних дій і неетичної поведінки персоналу та контрагентів, оцінювати фінансові втрати, що виникають в результаті незаконного привласнення та розтрати активів, а також не вигідних для торговельного підприємства закупівель і продажів;

теоретично обґрунтовано концепцію соціального аудиту, в якій виділено зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів як елементів контрольного середовища та користувачів отриманої в ході перевірки інформації, що сприяє зростанню соціально-репутаційного капіталу торговельного підприємства; уможливило підвищення рівня свідомості та відповідальності працівників та керівництва і, як наслідок, зростання обсягів продажу та рівня лояльності покупців та формування у суспільства довіри стосовно чесності, відкритості і порядності підприємства у забезпеченні потреб споживачів;

розроблено методологічні засади внутрішнього аудиту стратегії управління еколого-економічною безпекою підприємств торгівлі в частині цільової направленості, завдань, методів та очікуваних результатів еколого-економічного аудиту, що забезпечило суттєве підвищення ролі та значення облікової інформації, а також інструментарію еколого-економічного аудиту як дієвих чинників задоволення інформаційних потреб бізнесу, держав та суспільства в досягненні еколого-економічної безпеки в цілому та формування інноваційної моделі економічного зростання й досягнення цілей раціонального природокористування торговельної галузі зокрема;

сформульовано постулати забезпечення сталого розвитку торговельного підприємства засобами внутрішнього аудиту за концепцією «Plan-Do-Check-Act» (PDCA – «Плануй-Виконуй-Перевірай-Дій») у відповідності до вимог міжнародних стандартів контролю якості серії ISO, що дозволило: сформувати методологічну підтримку належної роботи системи внутрішнього аудиту та оцінити внесок внутрішнього аудиту в досягнення цілей сталого розвитку; виявити сутність принципів, процесів і методик оцінювання екологічних аспектів і впливу торговельного бізнесу на навколишнє середовище; оцінити ефективність існуючої на підприємстві торгівлі системи управління безперервністю бізнесу; з'ясувати роль внутрішнього аудиту у підтримці і вдосконаленні системи менеджменту.

Удосконалено:

категоріально-термінологічний апарат управління торговельною діяльністю в рамках якого застосування процесного підходу дозволило надати визначення поняття «внутрішній аудит» як ініційованого вищим керівництвом компанії та здійснюваного спеціалізованим відділом перманентного процесу виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення й моніторингу минулих, поточних та стратегічних наслідків діяльності суб'єкта господарювання з метою виявлення відхилень у поведінці керованої системи, спрямованого на забезпечення обґрунтованої впевненості керівництва в ефективності та раціональності здійснюваних операцій; дотриманні законів і нормативних актів при веденні господарської діяльності; достовірності показників фінансової звітності; розробці та реалізації заходів направлених на нівелювання соціо-еколого-економічних ризиків, збереження активів та оптимізацію механізмів контролю торговельних бізнес-операцій;

сукупність основоположних принципів внутрішнього аудиту, яку модифіковано шляхом виділення окремо методологічних принципів внутрішнього аудиту як галузі знань та організаційних принципів внутрішнього аудиту як виду

професійної діяльності, що дозволило надати єдності і логічності всій сукупності методів, способів, методик, які використовуються в процесі внутрішнього аудиту, а також забезпечити вибір найбільш оптимальних напрямів впорядкування структури і підвищення ефективності функціонування підрозділу внутрішнього аудиту;

методичний підхід до формування інформаційного забезпечення внутрішнього аудиту товарних операцій торговельних підприємств, який, на відміну від існуючих, включає характеристику методів внутрішнього аудиту доходів від реалізації товарів, методик внутрішнього аудиту витрат, імплементацію критеріїв аудиторської оцінки фінансової звітності в систему формування фінансової стратегії підприємства торгівлі, що сприяло розвитку змістовної компоненти кожного етапу внутрішнього аудиту у вигляді завдань, предметно-об'єктної сфери, напрямів здійснення та методичного інструментарію;

методологічні засади аналізу ймовірності банкрутства підприємства торгівлі, що, на відміну від існуючих, базуються на використанні розробленої багатофакторної моделі множинного дискримінантного аналізу, в якій P_b (Probability of bankruptcy) враховує такі важливі для аналізу фінансового стану та ефективності діяльності торговельної діяльності показники як: оборотність запасів; питома вага запасів в активах підприємств торгівлі; індикатори динаміки та якості дебіторської заборгованості; показники чистої рентабельності та платоспроможності підприємства; фактична характеристика кількості спожитих ресурсів, віднесених на витрати; критерії ефективності застосування ресурсного потенціалу. Це забезпечило розробку адекватного інструментарію підвищення якості та результативності процедур відновлення платоспроможності шляхом вчасного прогнозування в процесі внутрішнього аудиту кризових фінансових станів, які можуть привести до банкрутства підприємства торгівлі;

організаційні положення внутрішнього аудиту на підприємствах торгівлі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, що на відміну від віддаленої обробки даних, ґрунтуються на перенесенні автоматизованих процедур аудиту на платформу підприємства з використанням архітектури програмного забезпечення внутрішнього аудиту на основі мобільного коду, завдяки чому забезпечено підвищення надійності системи, зниження ймовірності спорадичного відключення, зменшення затримки виконання аудиторських процедур.

Набуло подальшого розвитку:

історико-компаративний аналіз становлення світового інституту внутрішнього аудиту та його впливу на розвиток методології і організації внутрішнього аудиту на підприємствах торгівлі, що дозволило охарактеризувати основні еволюційні віхи його розвитку, визначити та описати особливості протікання кожного етапу, доповнити хронологію етапів становлення інституту внутрішнього аудиту в Україні етапами інтернаціоналізації та гармонізації, глобального поширення та інформатизації, які враховують вплив євроінтеграційних процесів;

структура нормативно-правового забезпечення внутрішнього аудиту в Україні, яка складається з чотирьох рівнів (міжнародний, національний, секторальний та корпоративний) і враховує досвід функціонування аудиторських комітетів в окремих країнах світу та перспектив використання міжнародних законодавчих актів у якості

рамкових для формування нормативно-правового забезпечення внутрішнього аудиту на національному рівні, що сприяло визначенню перспектив удосконалення вітчизняного законодавства щодо нормативно-правового регулювання внутрішнього аудиту шляхом імплементації передового світового досвіду;

система внутрішніх регламентів аудиторської діяльності у складі наступних документів: Положення про підрозділ внутрішнього аудиту (ВА), Робоча політика підрозділу ВА, Методичні вказівки щодо проведення ВА, Посадові інструкції працівників підрозділу ВА, Графіки подання звітності за результатами ВА та Положення про критерії оцінки якості результатів ВА. Це дозволило оптимізувати роботу підрозділів внутрішнього аудиту торговельних підприємств, чітко розподілити фахівців, які володіють різними компетенціями, за об'єктами та ділянками перевірок, усунути паралелізм і дублювання у виконанні функціональних обов'язків та, як наслідок, забезпечити адекватну інформаційну підтримку прийняття зважених управлінських рішень на підприємствах торгівлі;

методологічні засади оцінки впливу чинників на систему внутрішнього аудиту та контрольне середовище підприємства в рамках логіки використання інструментів кубу COSO в моделі «три лінії захисту», що сприяло зосередженню уваги управлінського персоналу на елементах бізнес-моделі шляхом врахування зовнішніх чинників при імплементації моделі «три лінії захисту» в практичну діяльність підприємства торгівлі та конкретизувати методичне забезпечення обліку, стан об'єктів внутрішнього аудиту та професійно-етичні особливості його суб'єктів внаслідок врахування впливу внутрішніх чинників на систему внутрішнього аудиту;

послідовність внутрішнього аудиту використання трудових ресурсів та розрахунків з оплати праці, який пропонується проводити за п'ятьма етапами (підготовчий, проміжний, фізичної перевірки, основний, заключний), в рамках яких виокремлено інформаційні джерела, об'єкти, методичні прийоми, відповідальність осіб, робочі документи, терміни проведення внутрішнього аудиту використання трудових ресурсів та розрахунків з оплати праці. Інформація, отримана в результаті проведення перевірки відділом внутрішнього аудиту може стати дієвим інструментом розробки політики запобігання випадків шахрайства та корупції на торговельному підприємстві.

Практичне значення одержаних результатів. Практична спрямованість отриманих теоретичних і методологічних розробок підтверджується:

на загальнодержавному рівні – методологічні рекомендації щодо використання моделі «три лінії захисту» при формуванні системи внутрішнього аудиту, діяльність якої базується на ризик-орієнтованому підході та представленні вищому керівництву компанії інформації для надання впевненості щодо ефективності корпоративного управління, процесу оцінки та управління ризиками, а також ефективності внутрішнього контролю (Міністерство фінансів України – довідка № 05000-08/5 від 04.02.2019 р.);

на регіональному рівні – впроваджено рекомендації щодо кількісної та якісної оцінки фінансових ризиків системою внутрішнього аудиту, які базуються на оцінці значущості ризиків за їх істотністю та оцінці ймовірності виникнення ризиків, яка проводиться шляхом визначення переліку якісних і чисельних (у тому числі складених) критеріїв оцінювання фінансових вразливостей та їх

наслідків й методів їх зменшення чи ліквідації в рамках реалізації положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Меморандуму про співпрацю з Міжнародним валютним фондом (Департамент фінансів Харківської обласної державної адміністрації – довідка № 04-02-28/86 від 27.03.2019 р.);

на рівні суб'єктів господарювання – наукові розробки щодо прогнозування системою внутрішнього аудиту банкрутства з використанням методів багатовимірного статистичного дискримінантного аналізу (ТОВ «Восторг» – довідка №247/33 від 09.04.2019 р.); інформаційно-комунікаційна модель формування структурно-логічних елементів концепції внутрішнього аудиту для розробки інформаційного контуру системи управління сталим розвитком підприємства (ТОВ «СТОРМАК» (ТМ «DIGMA») – довідка № 01 від 09.04.2019 р.); організаційно-методичні рекомендації щодо впровадження функції «форензик аудиту» в систему внутрішнього аудиту (ТОВ «КИЇВФУД-СЕРВІС» – довідка № 12/1 від 11.04.2019 р.); модель внутрішнього аудиту торговельно-технологічного процесу товароруку (ТОВ «ЮЛІС-А» (ТМ «Кулінічі») – довідка № 30/04 від 17.04.2019 р.); механізм управління ризиками зниження фінансової стійкості з використанням сучасних моделей прогнозування банкрутства системою внутрішнього аудиту (ТОВ «СУЧАСНИЙ МОДЕРН» (ТМ «РОСТ») – довідка № 57/04 від 26.04.2019 р.);

на рівні аудиторських фірм – методичні підходи щодо розробки програми форензик аудиту попередження економічних злочинів (Аудиторська фірма «Альянс-Аудит» у формі товариства з обмеженою відповідальністю – довідка № 25/1 від 25.04.2019 р.); методичні рекомендації щодо аудиту результатів реалізації продукції, які базуються на встановленні відхилень фактичних результатів від запланованих або від сум покриття відповідного планового періоду (місяця, кварталу, року) (ПП «АУДИТОРСЬКА ФІРМА «БГС АУДИТ» – довідка № 37 від 23.04.2019 р.);

в організації освітнього процесу – Харківського інституту фінансів Київського національного торговельно-економічного університету під час підготовки методичного забезпечення та викладання дисциплін «Аудит», «Аналіз господарської діяльності», «Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства»; в освітньо-професійну програму «Облік і оподаткування» другого рівня вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» та навчальний план галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 071 «Облік і оподаткування» за результатами спільної діяльності з партнерами освітньої програми (зовнішніми стейкхолдерами), проведених досліджень автором на торговельних підприємствах та за пропозицією автора запроваджена навчальна дисципліна «Внутрішній аудит» (довідка № 01-2/100 від 26.04.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного наукового дослідження. Наукові розробки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано тільки ті положення та пропозиції, що становлять індивідуальний внесок автора.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень пройшли апробацію у доповідях і виступах здобувача на 19-ти вітчизняних та міжнародних науково-практичних конференціях, що відображено в публікаціях [41-59].

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковано в 61 авторській публікації, серед них: одноосібна монографія (обсягом 21,85 друк. арк.); 3 монографії у співавторстві (загальним обсягом 38,97 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 4,4 друк. арк.); 33 статті у наукових фахових виданнях України (загальним обсягом 17,87 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 12,15 друк. арк.), із них 22 – у виданнях, внесених до наукометричних баз даних; 1 одноосібна стаття у зарубіжному виданні (обсягом 0,7 друк. арк.); 2 статті в інших виданнях (загальним обсягом 1,37 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 1,17 друк. арк.); 19 тез доповідей у збірниках за матеріалами конференцій (загальним обсягом 2,89 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 1,7 друк. арк.); 2 навчальних посібника, з них 1 має гриф МОНУ (загальним обсягом 34,33 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 2,79 друк. арк.). Загальний обсяг публікацій становить 117,98 друк. арк., із яких особисто здобувачеві належить 44,76 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, списку публікацій за результатами дослідження, вступу, чотирьох розділів та висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації складає 366 сторінок комп'ютерного тексту, у тому числі 29 таблиць і 43 рисунка на 10 сторінках. Дисертація містить список використаних джерел із 462 найменувань на 47 сторінках та 10 додатків на 68 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, висвітлено наукову новизну та практичну значущість отриманих наукових результатів, наведено відомості щодо їх апробації.

У розділі 1 «**Теоретичні основи розвитку внутрішнього аудиту підприємств**» досліджено еволюційні стадії становлення інституту внутрішнього аудиту, формалізовано категоріально-термінологічний апарат внутрішнього аудиту, визначено основоположні принципи та правила проведення внутрішнього аудиту, досліджено вітчизняний досвід та світову практику нормативно-правового регулювання внутрішнього аудиту.

Для побудови перспектив подальшого розвитку інституту внутрішнього аудиту в Україні в умовах євроінтеграції в дисертації проведено історико-компаративний аналіз його становлення. Проведений аналіз показав, що кожен етап становлення інституту внутрішнього аудиту характеризувався розширенням його об'єктного складу, методологічного базису та інструментарію. В роботі доведено, що активний розвиток внутрішнього аудиту в світі розпочався в 1941 р. з публікацією першої книги з внутрішнього аудиту та створенням американського Інституту внутрішніх аудиторів. Для визначення впливу Інституту внутрішніх аудиторів на розвиток внутрішнього аудиту в роботі проаналізовано основні

події, які стали передумовою для його формування та подальшої популяризації професії внутрішнього аудиту на світовій арені. Доведено, що, становлення і еволюція Інституту внутрішніх аудиторів мали суттєвий вплив на розвиток методології і організації внутрішнього аудиту в усьому світі, а розроблені інститутом стандарти внутрішнього аудиту забезпечують комплексне керівництво для професійної діяльності внутрішніх аудиторів через дотримання принципів, які надають основу для виконання і просування професії внутрішнього аудиту.

Для подальшого дослідження історії становлення внутрішнього аудиту та визначення передумов формування нового етапу його розвитку, в роботі досліджено підходи висвітлені в науковій літературі до етапізації історії внутрішнього аудиту. Доведено, що еволюція розвитку внутрішнього аудиту напряму пов'язана з розширенням його функцій – від підтвердження даних фінансової звітності до постійної оцінки перспектив і ризиків, пов'язаних як з новими технологіями ведення бізнесу так і з впровадженням сучасних технологій в професійну діяльність. Зважаючи на це, запропоновано виділяти новий етап світового розвитку інституту внутрішнього аудиту – етап глобального поширення та інформатизації внутрішнього аудиту. Визначено, що новий етап в розвитку внутрішнього аудиту в Україні бере свій початок з 2014 року, а саме з ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Новий етап в розвитку українського інституту внутрішнього аудиту запропоновано визначати як етап інтернаціоналізації та гармонізації, оскільки він потребує подальшого розвитку системи внутрішнього контролю шляхом гармонізації з міжнародно визнаними стандартами (Інститут внутрішніх аудиторів (ІА), Міжнародна федерація бухгалтерів (ІФАС), Міжнародна організація вищих аудиторських установ (INTOSAI)) та методологіями, а також найкращою практикою ЄС щодо внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту.

За допомогою порівняння основних характеристик внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю доведено, що функції внутрішнього аудиту є набагато ширшими від внутрішнього контролю. Проведене порівняння внутрішнього та зовнішнього аудиту дозволило згрупувати їх суттєві відмінності, які поєднано у кілька концептуальних напрямів: трансценденталістського, антиінтеракціоністського, позитивістського та інституціонального. Для формалізації категоріально-термінологічного апарату внутрішнього аудиту систематизовано та узагальнено наявні підходи (системний, функціональний або діяльнісний) до трактування поняття «внутрішній аудит». При визначенні поняття «внутрішній аудит» запропоновано враховувати процесну специфіку діяльності підприємства торгівлі та розуміти під ним ініційований вищим керівництвом компанії та здійснюваний спеціалізованим відділом перманентний процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення й моніторингу минулих, поточних та стратегічних наслідків діяльності суб'єкта господарювання з метою виявлення відхилень у поведінці керованої системи, спрямований на забезпечення обґрунтованої впевненості керівництва в ефективності та раціональності здійснюваних операцій; дотриманні законів і нормативних актів при веденні господарської діяльності; достовірності показників фінансової звітності; розробці та реалізації заходів направлених на нівелювання ризиків,

збереження активів та оптимізацію механізмів контролю торговельних бізнес-операцій.

Реформування бухгалтерського обліку в зв'язку з приведенням національного законодавства у відповідність до законодавчих актів Європейського Союзу, створення аудиторських комітетів на вітчизняних підприємствах, розширення інформаційної та звітної бази вносять свої корективи в організацію внутрішнього аудиту, модифікуючи при цьому систему засад та правил його проведення. Аналіз наукових джерел свідчить про відсутність єдності поглядів учених на питання систематизації принципів за їх роллю в системі внутрішнього аудиту, тому в роботі систематизовано принципи внутрішнього аудиту для визначення економічних та соціальних наслідків їх впливу на діяльність підрозділу внутрішнього аудиту, контрольне середовище та господарську діяльність підприємства в цілому. Економічний вплив принципів внутрішнього аудиту проявляється в підвищенні значень найважливіших, індикативних економічних показників господарської діяльності, які охоплюють усі сфери функціонування підприємства торгівлі: виробництво, реалізацію, закупівлю сировини, матеріалів і товарів, фінанси, запаси товарів і матеріалів, робочу силу, прибуток, обсяги капіталів та ін. Соціальні наслідки впливу будуть проявлятися в тому, що ефективна діяльність підрозділу внутрішнього аудиту буде підтримувати довгострокове зобов'язання підприємства торгівлі щодо етичного ведення бізнесу та сприяння сталому розвитку підприємства, громади і суспільства загалом. Запропоновано виділяти окремо методологічні принципи внутрішнього аудиту (глибоке розуміння (для вищого керівництва); глибоке розуміння (для внутрішнього аудитора); ефективності; самоефективності; прозорості) як галузі знань та організаційні принципи внутрішнього аудиту (обачності; економічності; комунікативності; перманентності; персоналізації відповідальності; технологічної досконалості; уніфікованості; ергономічності; мотивованості; репрезентативності; соціальної відповідальності) як виду професійної діяльності.

Для вирішення поставлених перед Україною завдань після підписання Угоди про асоціацію з ЄС, а саме, гармонізації національного законодавства у сфері бухгалтерського обліку і аудиту, необхідно, перш за все, привести у відповідність нормативну базу України з питань регулювання внутрішнього аудиту, а саме внести поправки в контексті наближення її положень до міжнародного та європейського законодавства. В дослідженні запропоновано виділяти чотири рівні нормативно-правових актів з регулювання внутрішнього аудиту в Україні, з яких три на макрорівні (міжнародний, національний та секторальний) і один на мікрорівні (корпоративний), які регламентують процедуру запровадження внутрішнього аудиту на підприємстві, визначають цілі внутрішнього аудиту, відповідальність та повноваження підрозділів внутрішнього аудиту, професійні вимоги до внутрішніх аудиторів, напрями координації діяльності підрозділів внутрішнього аудиту з зовнішніми сторонами та порядок врегулювання конфліктів в процесі внутрішнього аудиту. Доведено, що для формування ефективної служби внутрішнього аудиту на підприємстві першочергового значення набуває розроблена належним чином система внутрішніх регламентів аудиторської діяльності, що у запропонованій структурі

нормативно-правового забезпечення внутрішнього аудиту відповідає мікрорівню. Обґрунтовано доцільність формування нормативно-правового забезпечення внутрішнього аудиту корпоративного рівня у складі наступних документів: Положення про підрозділ ВА, Робоча політика підрозділу ВА, Методичні вказівки щодо проведення ВА, Посадові інструкції працівників підрозділу ВА, Графіки подання звітності за результатами ВА та Положення про критерії оцінки якості результатів ВА.

У розділі 2 «**Методологічні аспекти проведення внутрішнього аудиту**» досліджено структурно-логічні елементи системи внутрішнього аудиту на підприємстві, визначено концептуальні характеристики методів внутрішнього аудиту доходів від реалізації товарів підприємствами торгівлі, розроблено методологічні засади внутрішнього аудиту витрат підприємства торгівлі, обґрунтовано процес імплементації критеріїв аудиторської оцінки фінансової звітності в систему формування фінансової стратегії підприємства торгівлі.

Проведене дослідження в напрямку виділення та оцінки впливу чинників на організацію та виконання функцій внутрішнього аудиту з урахуванням вимог та потреб всіх ланок управління дозволило розробити рекомендації щодо використання моделі «три лінії захисту» при формуванні системи внутрішнього аудиту, діяльність якої базується на ризик-орієнтованому підході та представленні вищому керівництву компанії інформації для надання впевненості щодо ефективності корпоративного управління, процесу оцінки та управління ризиками, а також ефективності внутрішнього контролю. Модель «трьох ліній захисту» запропоновано поєднувати з компонентами Моделі COSO, яка конкретизує інструменти та прикладні рішення залежно від відповідних цілей внутрішнього контролю (управлінська ефективність, достовірність звітності, комплаєнс) і за напрямками перевірок (рівень бізнесу та процесів) та подається у вигляді рівнів «Кубу COSO» (рис. 1). Внутрішній аудит є проміжною ланкою між оперативним управлінням та зовнішнім аудиторським оцінюванням діяльності компанії, тому при дослідженні особливостей функціонування підрозділу внутрішнього аудиту необхідно враховувати всю сукупність як зовнішніх та і внутрішніх чинників, що впливають на контрольну систему. Доведено, що врахування зовнішніх чинників при імплементації моделі «три лінії захисту» в практичну діяльність підприємства торгівлі дозволить зосередити увагу управлінського персоналу на елементах бізнес-моделі, які підлягають суттєвому впливу зовнішнього середовища. Обґрунтовано, що для врахування системою внутрішнього аудиту внутрішніх чинників необхідно конкретизувати методологічне забезпечення обліку, стан об'єктів внутрішнього аудиту та професійно-етичні особливості його суб'єктів.

Специфіка торговельної діяльності, поява підприємств торгівлі нових торговельних форматів з розгалуженою торговельною мережею, підвищення частки реалізованих каналами електронної торгівлі товарів значно вплинули на обсяг і складність аудиторської перевірки, що потребує визначення чіткої послідовності етапів внутрішнього аудиту, а також застосування нових підходів до її планування. До загальноприйнятих етапів аудиторських перевірок (підготовчий, проміжний, основний, заключний) запропоновано додати

прогнозний етап, на якому здійснюється перманентний контроль ефективності запроваджених за результатами внутрішнього аудиту заходів та плануються перспективи подальшого розвитку внутрішнього аудиту для сталого розвитку торговельного підприємства. Реалізація завдань внутрішнього аудиту на кожному з виділених етапів сприятиме не зміні його форм, видів та методів, а розвитку змістовної компоненти кожного етапу у вигляді розроблених завдань, предметно-об'єктної сфери, напрямів здійснення та методичного інструментарію.

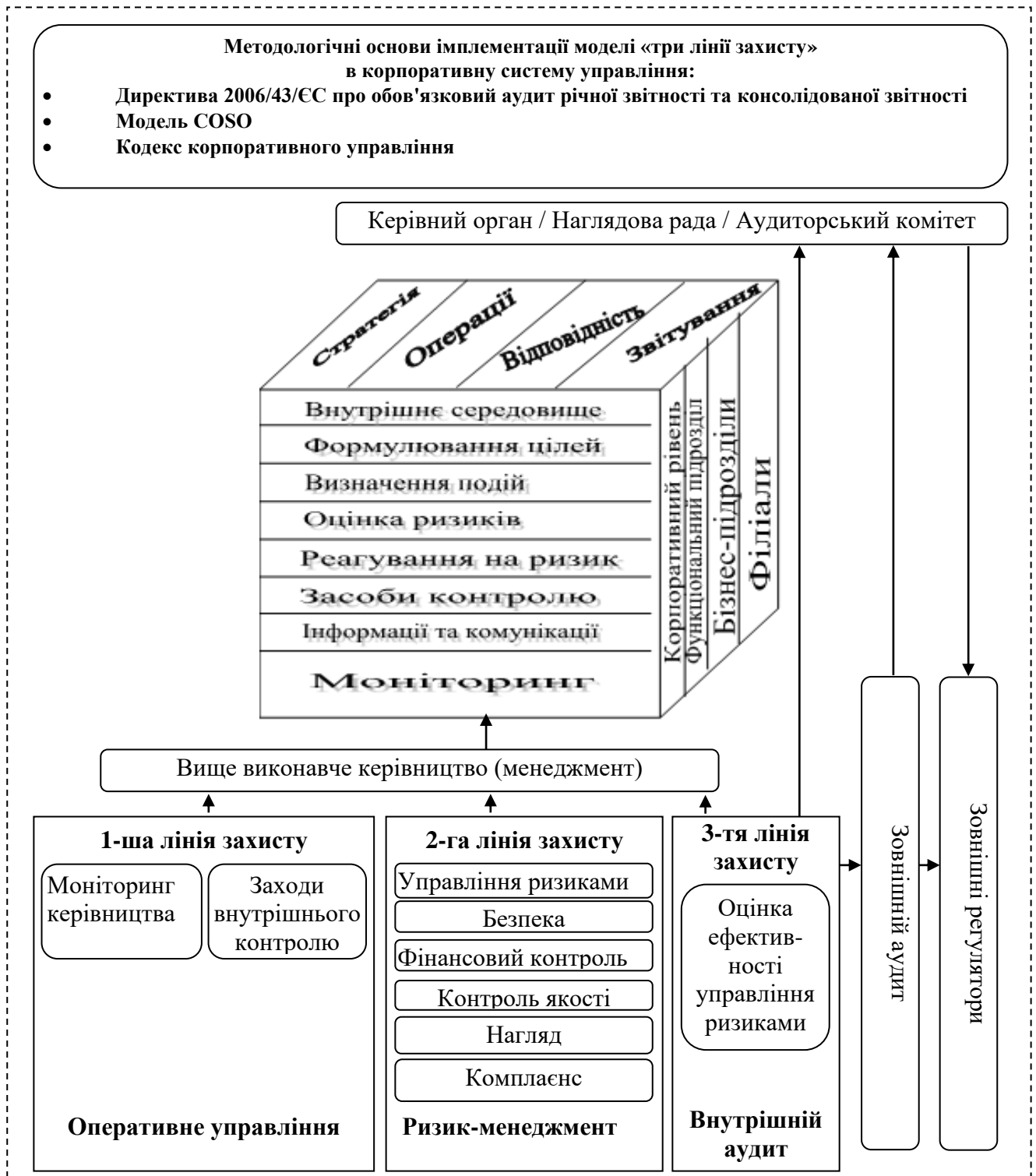

Рис. 1. Структурно-логічна модель використання інструментів кубу COSO в моделі «три лінії захисту»

Для проведення якісної перевірки господарських операцій торговельного підприємства запропоновано використовувати розроблену організаційну модель внутрішнього аудиту господарських операцій підприємств торгівлі, яка містить визначені етапи внутрішнього аудиту та відображає взаємозв'язок між основними елементами торгово-технологічного процесу торговельного підприємства, узагальнює інформаційне забезпечення внутрішнього аудиту товарних операцій торговельних підприємств.

Доведено, що на основному етапі внутрішнього аудиту на торговельному підприємстві найважливішим завданням є перевірка правильності ведення бухгалтерського обліку доходів від реалізації товарів та розробка рекомендацій управлінському персоналу щодо збільшення їх обсягів. Розроблено концептуальну модель внутрішнього аудиту реалізації товарів підприємствами торгівлі, яка складається з елементів входу, елементів виходу і сукупності взаємозалежних складових: середовища внутрішнього аудиту процесу реалізації товарів, центрів відповідальності, техніки внутрішнього аудиту, процедур внутрішнього аудиту, системи обліку доходів від реалізації.

Одним із напрямків удосконалення управління витратами є проведення внутрішнього аудиту витрат на торговельному підприємстві, за допомогою якого виявляються незаконні та нецілеспрямовані витрати й відповідно здійснюється їх оптимізація. Розроблено організаційну модель внутрішнього аудиту витрат та собівартості товарів, в якій узагальнені об'єкти аудиту витрат і собівартості товарів, його методи, згруповано нормативно-правове та фактографічне інформаційне забезпечення, визначено послідовність проведення та завдання для кожного етапу внутрішнього аудиту витрат та собівартості товарів. З практичної точки зору, розроблена модель дозволяє оцінити правильність відображення в обліку витрат, обґрунтувати правильність формування первісної вартості та собівартості проданих товарів з метою удосконалення економічних важелів господарювання, вчасно виявляти та використовувати резерви зниження витрат та підвищення рентабельності торговельного підприємства.

В дисертації доведено, що для організації, вибору методів і процедур внутрішнього аудиту фінансової звітності потрібен чіткий перелік критеріїв її оцінки. Дослідивши публікації вчених та нормативні документи виділено основні критерії аудиторської оцінки фінансової звітності: достовірність; зрозумілість; повнота; доречність; суттєвість; нейтральність; безперервність; відповідність принципам бухгалтерського обліку. Встановлено, що доречність застосування будь-якого критерію або їхньої сукупності залежить від конкретних обставин (виду господарської операції, форми фінансової звітності, статті фінансової звітності) на підприємстві, зокрема ідентифікованих внутрішнім аудитором ризиків, пов'язаних із твердженням, а також ефективністю різних критеріїв. Визначено етапи внутрішнього аудиту фінансової звітності підприємства: 1. отримання впевненості в тому, що фінансова звітність не містить суттєвого викривлення і складена відповідно до концептуальної основи фінансового звітування: 1.1. формальна перевірка; 1.2. аналітична перевірка; 2. перевірка правильності складання кожної з форм звітності; 3. перевірка узгодженості показників форм фінансової звітності та складання звіту про фінансову звітність й

повідомлення про результати внутрішнього аудиту вище керівництво торговельного підприємства.

Обґрунтовано, що на сучасному етапі в умовах економічної нестабільності і обмеженого обсягу фінансових ресурсів у більшості підприємств торгівлі проблема підвищення ефективності роботи, в першу чергу, зводиться до вдосконалення управління фінансовими потоками. Визначено організаційно-методичні аспекти розробки оптимальної фінансової стратегії підприємства торгівлі на базі внутрішнього аудиту показників фінансової звітності. Внаслідок щоденного коригування відділом внутрішнього аудиту управлінських рішень процес виконання видаткової частини фінансового плану торговельного підприємства визначається не тільки сформованим бюджетом, а й результатами щоденного аналізу стану різних видів вхідних фінансових потоків. Розроблені рекомендації дозволяють ефективно управляти фінансовими потоками, забезпечують досягнення стратегічних цілей, сприяють більш ефективному використанню всіх видів ресурсів підприємства торгівлі.

У розділі 3 **«Методологічні засади оцінки ризиків при проведенні внутрішнього аудиту для забезпечення сталого розвитку підприємства»** проаналізовано вплив теорії ризик-менеджменту на виконання функцій внутрішнього аудиту за етапами життєвого циклу підприємства торгівлі, розроблено методику оцінки ймовірності банкрутства в системі внутрішнього аудиту підприємств торгівлі, розроблено організаційно-методологічні засади форензик аудиту, удосконалено методичні положення внутрішнього аудиту трудових відносин.

Підвищення конкуренції на світовому та вітчизняному ринку, євроінтеграційний рух, вступ України до Світової організації торгівлі, експансія зарубіжних компаній викликали появу значної кількості різноманітних загроз щодо сталого розвитку та фінансового стану як окремих підприємств торгівлі, так і економіки в цілому. В зв'язку з цим у власників бізнес-структур сформувалася потреба у більш оперативному отриманні інформації про фактичні і потенційні ризики та їх наслідки. В роботі обґрунтовано категоріально-термінологічний апарат інтерпретації ризиків, які виникають в господарській діяльності суб'єктів господарювання, зокрема, під «бізнес-ризиком» запропоновано розуміти будь-які ризики отримання неадекватного прибутку або втрати вигоди пов'язаних з невизначеністю зовнішніх та внутрішніх чинників на соціо-еколого-економічну діяльність суб'єкта господарювання. Поняття «ризик внутрішнього аудиту» визначено як ймовірність невиявлення в результаті аудиторської перевірки фактів нездатності систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю своєчасно виявляти і виправляти суттєві помилки, що призведе до негативних подій внаслідок прийняття управлінських рішень, заснованих на недостовірній або недостатній для досягнення поставлених цілей і завдань управління інформації внутрішнього аудиту. Для систематизації ризиків з метою їх врахування системою управління при прийнятті управлінських рішень запропоновано використовувати алгоритми ідентифікації ризиків контрольованого середовища суб'єкта господарювання (рис. 2). Використання запропонованого алгоритму дозволить розробити дієві заходи з управління ризиками, виявити наявність обставин, які

можуть служити сигналами ймовірного банкрутства, завчасно вживати необхідні заходи щодо зниження розміру можливих несприятливих наслідків, що істотно поліпшить результати господарської діяльності підприємства в цілому.

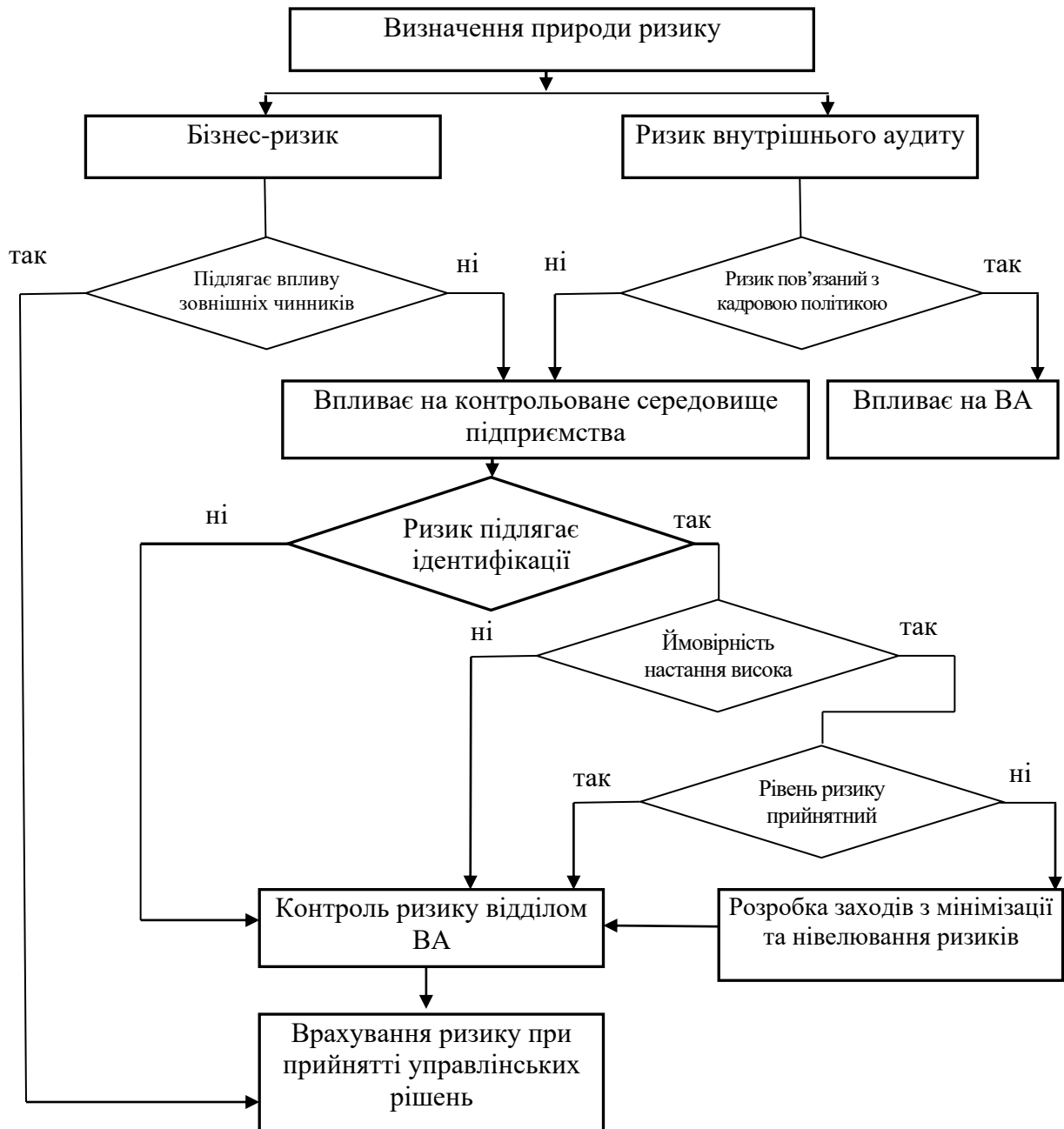

Рис. 2. Алгоритми ідентифікації ризиків контрольованого середовища підприємства торгівлі

Обґрунтовано, що для ідентифікації ризиків банкрутства в процесі внутрішнього аудиту, по-перше, необхідно визначити фазу кризи, по-друге, дослідити стадію життєвого циклу суб'єкта господарювання, по-третє, визначити інформаційне забезпечення та розробити методіку внутрішнього аудиту для різних кризових станів діяльності суб'єкта господарювання. В дослідженні охарактеризовано взаємозв'язок основних етапів життєвого циклу підприємства, фаз кризи та функцій внутрішнього аудиту. Для успішного подолання наслідків кожної фази фінансової кризи в системі внутрішнього аудиту розроблено форму

«Внутрішнього регламенту ідентифікації ризиків за етапами життєвого циклу підприємства торгівлі (створення, зростання, впровадження, зрілість, занепад)» та «Внутрішній регламент заходів внутрішнього аудиту на фазах кризи (потенційній, прихованій, активній та поглибленій)», що дозволить підвищити якість системи управління процесами життєдіяльності і безперервності функціонування, закріпити відповідними регламентами методичні рекомендації щодо об'єктів перевірки та типову структуру антикризової програми для кожної фази.

Для аналізу фінансового стану та ефективності діяльності торговельної діяльності проаналізовано методики аналізу ймовірності банкрутства з застосуванням найбільш поширених в світовій практиці багатофакторних моделей (Альтмана, Спрінггейта, Ліса, Таффлера, Терещенка, Бівера та ін.). Доведено, що всі існуючі методики не враховують особливості торговельної діяльності та специфіку функціонування торговельних підприємств, тому оцінку ймовірності банкрутства підприємств торговельної галузі запропоновано проводити з використанням 7-ми факторної авторської моделі, в якій P_b (Probability of bankruptcy) визначається за формулою (1). Методику розрахунку показників авторської багатофакторної моделі аналізу ймовірності банкрутства представлено в таблиці 1.

$$P_b = 0,07X_1 + X_2 + 0,12X_3 + 0,04X_4 + 0,001X_5 + 0,02X_6 + 0,17X_7 \quad (1)$$

де X_1 – питома вага запасів в активах підприємства; X_2 – рентабельність продажів; X_3 – чиста рентабельність; X_4 – платоспроможність; X_5 – оборотність товарних запасів; X_6 – оборотність дебіторської заборгованості; X_7 – ліквідність підприємства.

Таблиця 1

Методика розрахунку показників авторської багатофакторної моделі аналізу ймовірності банкрутства

Фактор	Назва показника	Сутність показника	Порядок розрахунку
X1	питома вага запасів	вартість запасів / суми активів підприємства	ф.1 к.р.1100 / ф.1 к.р.1300
X2	рентабельність продажів	чистий прибуток (збиток) / чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	ф.2 к.р. 2350 (2355) / ф.2 к.р. 2000
X3	рентабельність власного капіталу	чистий прибуток (збиток) / власний капітал	ф.2 к.р. 2350 (2355) / ф. 1 к.р. 1495
X4	платоспроможність	власний капітал / сума зобов'язань	ф. 1 к.р. 1495 / (ф.1 к.р. 1595 + 1695)
X5	оборотність товарних запасів	собівартість продукції / середньорічна вартість запасів	ф.2 к.р. 2050 / ф.1 к.р.1100
X6	оборотність дебіторської заборгованості	виручка / середньорічна сума дебіторської заборгованості	ф.2 к.р.2000 / ф.1 к.р. 1125
X7	загальна ліквідність	оборотні активи / поточні зобов'язання	ф.1 к.р.1195 / ф.1 к.р.1695

Емпіричним шляхом визначено критерії інтерпретації отриманих значень індикатору ймовірності банкрутства P_b (табл. 2). Адекватність побудованої моделі було перевірено на матеріалах 20-ти підприємств вибіркової сукупності.

Шкала інтерпретації показника
ймовірності банкрутства підприємства торгівлі (P_b)

$1,1 < P_b$	$0,9 < P_b \leq 1,1$	$0,7 < P_b \leq 0,9$	$0,5 < P_b \leq 0,7$	$P_b \leq 0,5$
малоймовірна	низька	гранична	висока	критична

Імплементация розробленої автором методології оцінювання ймовірності банкрутства в діяльність підприємств торгівлі вибіркової сукупності дозволила переважній частині досліджуваних підприємств уникнути банкрутства лише за умови переходу на антикризове управління.

Значне збільшення в останній час кількості фінансових махінацій з боку суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм та форм власності ставить під сумнів ефективність традиційних контрольних заходів у боротьбі з шахрайством та економічною злочинністю. Доведено, що подоланню означених проблем сприятиме запровадження на підприємствах торгівлі інструментів форензик аудиту, який базується на практиці судово-бухгалтерського обліку і є найкращим засобом зменшення фінансових зловживань.

Враховуючи напрацювання науковців доведено, що форензик аудит не є виокремленим засобом контролю економіко-правових аспектів господарської діяльності, тому, спеціалісти з форензик аудиту мають володіти комплексними знаннями в сфері: бухгалтерського обліку і аудиту; економічних та фінансових злочинів; сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях; психології та інших соціальних наук; криміналістики та девіантології. В результаті порівняння основних ознак зовнішнього аудиту, внутрішнього контролю та форензик аудиту як елементу системи внутрішнього аудиту, доведено, що форензик аудит є перспективним та використовується для визначення аномалій шляхом встановлення відповідності подій фінансовій стратегії та моделювання відхилень прогнозованих результатів від базової фінансової стратегії. В результаті дослідження мети форензик аудиту, його суб'єкта, об'єктів, нормативної бази, періодичності проведення та інших суттєвих характеристик форензик функції на підприємствах торгівлі запропоновано виконувати в рамках повноважень відділу внутрішнього аудиту. Для розробки організаційно-методологічних положень здійснення форензик аудиту серед керівників обліково-економічних служб підприємств торгівлі різних торговельних форматів (загалом 45 суб'єктів господарювання) було проведено опитування, щодо типів економічних злочинів, які виникали в їх діяльності та створювали загрози для підприємства (табл. 3). Для кожного з виявлених видів шахрайств розроблено методичне забезпечення для проведення ефективного форензик аудиту з метою нівелювання економічних злочинів на торговельних підприємствах.

З метою запобігання проблем, пов'язаних з посяганням на майно торговельного підприємства і його неналежним використанням, а також для збору доказів за вже здійсненими фактами запропоновано використовувати розроблений алгоритм ідентифікації економічних злочинів в системі форензик аудиту. Використання розробленого алгоритму дозволить внутрішньому аудиту визначити, які економічні злочини можна врегулювати внутрішніми засобами, які

необхідно включити в програму форензик аудиту та постійно тримати під пильною увагою, а про які необхідно відразу передати інформацію в судово-слідчі органи.

Таблиця 3

Ідентифікація економічних злочинів, які виникали
в діяльності підприємств торгівлі

№ з/п	Види економічних злочинів	Відсоток респондентів, %			
		≥ 30	30-50	50-70	70 ≤
1	Незаконне привласнення майна			+	
2	Фальсифікація документів		+		
3	Кіберзлочини		+		
4	Відмивання коштів		+		
5	Ухилення від податків	+			
6	Інсайдерська торгівля	+			
7	Порушення прав інтелектуальної власності	+			
8	Шахрайство з боку клієнтів		+		
9	Хабарництво та корупція				+
10	Відкати				+
11	Корпоративне шпигунство		+		
12	Неетична корпоративна поведінка			+	

Для забезпечення подальшої безперервної діяльності торговельного підприємства та нівелювання випадків шахрайств та корупції метою внутрішнього аудиту використання трудових ресурсів та фонду оплати праці визначено формування думки внутрішнього аудитора та донесення її до вищого керівництва торговельного підприємства щодо достовірності даних первинних документів, облікових реєстрів та фінансової звітності підприємства в області розрахунків з персоналом, відповідності порядку ведення бухгалтерського обліку цих операцій законодавству України та доведення сформованих в результаті внутрішнього аудиту рекомендацій для забезпечення відтворювальної, стимулюючої, регулюючої та соціальної функції заробітної плати. Для реалізації окресленої мети в роботі запропоновано послідовність етапів внутрішнього аудиту використання трудових ресурсів (підготовчий, проміжний, фізичної перевірки, основний та заключний), згруповано інформаційні джерела внутрішнього аудиту та визначено завдання й інструментарій їх досягнення для кожного етапу. Використання запропонованої послідовності організації внутрішнього аудиту використання трудових ресурсів та фонду оплати праці дозволить покращити його якість та скоротити трудомісткість його планування та проведення.

У розділі 4 «Удосконалення організаційних положень внутрішнього аудиту з застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій» досліджено соціально-економічний потенціал служби внутрішнього аудиту на підприємстві, визначено місце внутрішнього аудиту в досягненні економічної та екологічної безпеки, удосконалено інструментарій внутрішнього аудиту на підприємстві шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій, визначено напрями перспективного розвитку організаційно-методологічних засад внутрішнього аудиту на підприємствах України в умовах євроінтеграції.

Для розвитку соціального потенціалу торговельного підприємства розроблено організаційно-методологічні засади соціального аудиту в рамках виконання функцій системи внутрішнього аудиту. Проведений аналіз змістовного наповнення дефініцій «соціальна відповідальність», «корпоративна соціальна відповідальність», «соціальний аудит» дозволив запропонувати трактувати соціальний аудит підприємств торгівлі як соціолого-діагностичну функцію системи внутрішнього аудиту, в рамках якої здійснюється всебічна та об'єктивна оцінка стану соціальних відносин в колективі та верифікація корпоративної соціальної відповідальності, в цілях: виявлення потенційних загроз погіршення соціального клімату; розвитку людських ресурсів та відтворення соціального капіталу; уникнення конфронтації, налагодження соціального діалогу та підтримки соціальної довіри стейкхолдерів (власників, працівників, споживачів, постачальників, інвесторів, держави та зацікавлених міжнародних організацій).

Для конструювання технології соціального аудиту наведено характеристику концептуальних основ соціального аудиту торговельних підприємств з ідентифікацією мети, завдань, принципів, функцій, предмету, об'єктів, методів, періоду, звітності та результатів перевірки. Для досягнення мети соціального аудиту та розробки його організаційно-методичного забезпечення, визначено принципи соціального аудиту, які згруповані з розподілом важливості їх дотримання для внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів. З метою надання впевненості щодо достовірності звітних та інших інформаційних даних, підвищення рівня гарантій соціального аудиту удосконалено його функції з позиції внутрішніх та зовнішніх елементів контрольного середовища.

Враховуючи специфіку соціального аудиту суб'єктів торговельного бізнесу розроблено послідовність дій внутрішнього аудитора при проведенні перевірки соціальної відповідальності, яка дозволяє визначити відповідність соціальних показників певним стандартам; вивчити ефективність всього спектру процедур, за допомогою якого були досягнуті відповідні соціальні показники; стратегічно узгодити соціоекономічну політику з цілями об'єкта соціального аудиту, його глобальною та соціальною стратегіями, а також встановити ступінь зв'язку соціоекономічної політики зі специфікою діяльності торговельного підприємства і зовнішніми умовами господарювання (рис. 3). Апробація розробленої послідовності етапів соціального аудиту на підприємствах торгівлі дозволила дійти висновку щодо доцільності оптимізації процесів управління бізнесом за допомогою реалізації довгострокової концепції соціального аудиту, яка базується на формуванні розроблених стандартів ділової поведінки підприємства як основного внутрішнього регламенту соціального аудиту підприємства торгівлі.

Трансформація суспільно-економічних відносин сприяє підвищенню ролі торгівлі як економічного регулятора не лише процесів створення доданої вартості, а й опосередкованого критерію екологічної складової діяльності суб'єктів господарювання на рівні національних економік та міжнародних відносин. У дослідженні виявлено та охарактеризовано роль і значення облікової інформації та інструментарію еколого-економічного аудиту як дієвих чинників задоволення інформаційних потреб бізнесу, держав та суспільства в досягненні еколого-економічної безпеки.

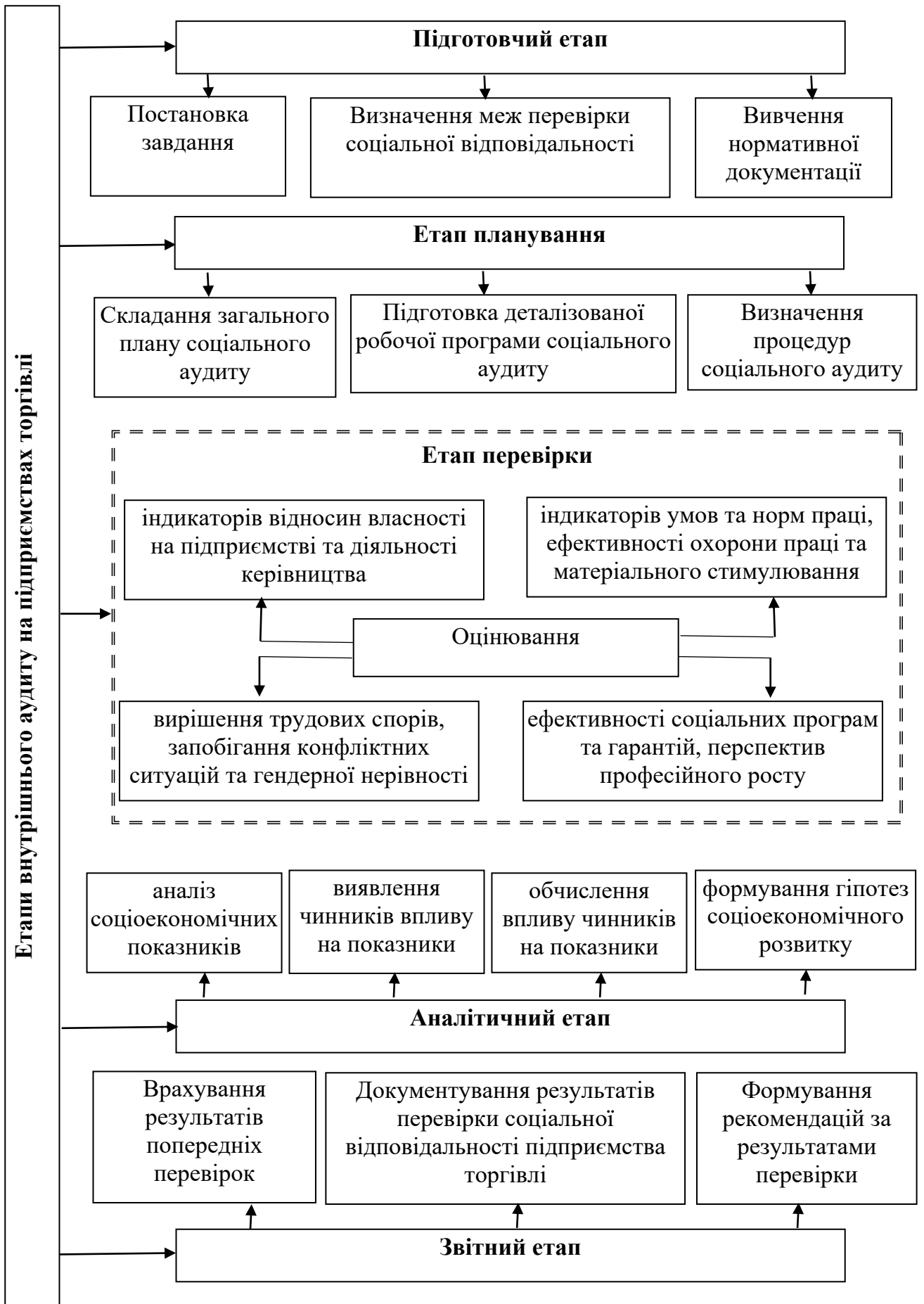

Рис. 3. Послідовність етапів соціального аудиту

Об'єкти аудиту еколого-економічного характеру в торгівлі, яка за своєю природою є специфічною галуззю господарства, що суміщає в собі процеси виробництва, продажу та споживання, систематизовано за п'ятьма групами: аудит витрат на підвищення екологічності торговельного обладнання; аудит витрат на перевірку екологічності товарів; аудит відходів торговельно-виробничої діяльності; аудит витрат на природоохоронні заходи; аудит витрат на сплату екологічного податку. Ідентифіковано цільову спрямованість та завдання; джерела аудиторських доказів; рекомендації за результатами еколого-економічного аудиту; економічний ефект від здійснених заходів. Змодельована на підприємствах торгівлі за запропонованою концепцією еколого-економічна функція системи внутрішнього аудиту є важливим засобом оцінки екологічних проблем підприємства, а також регулювання еколого-економічних відносин в регіоні.

Доведено, що використання сучасних ІКТ у внутрішньому аудиті сприятиме зниженню вартості та підвищенню доступності отриманої в ході аудиторської перевірки інформації, що забезпечить високу якість управлінських рішень, які приймаються керівництвом на їх основі. Дослідження, проведене серед керівників обліково-економічних служб підприємств торгівлі різних торговельних форматів, дозволило виявити труднощі автоматизації процесу внутрішнього аудиту, які потребують першочергового вирішення. Визначено чинники організаційного та технологічного характеру, які перешкоджають автоматизації аудиторських процедур. Доведено, що формалізація функцій внутрішнього аудиту в програмному середовищі здатна зменшити витрати на перманентний аудит через усунення поточної трудомісткості рутинних завдань, уніфікацію тлумачення складових програми аудиту та спрощення підготовки кадрів.

Запропоновано класифікувати програмне забезпечення внутрішнього аудиту за наступними трьома вимірами: Функціонал, Доступ і Платформа. З метою розробки практичних рекомендацій з автоматизації внутрішнього аудиту на підприємствах торгівлі проведено функціональний аналіз програмних продуктів автоматизації внутрішнього аудиту (АФСП, Audit Expert, АБФІ, Івахненко & Катеньов, Турбо-аудит, Експрес Аудит Проф). Визначено, що найбільш ефективним напрямом автоматизації внутрішнього аудиту є створення архітектури програмного забезпечення внутрішнього аудиту на основі мобільного коду, завдяки якому автоматизовані процедури аудиту переносяться на платформу підприємства, що підвищує надійність системи.

Зважаючи на істотний вплив інформаційних технологій на всі аспекти діяльності торговельного підприємства, доведено, що велика увага сьогодні має приділятися методам та засобам забезпечення схоронності баз даних та інформаційної безпеки. Контроль інформаційної безпеки в системі внутрішнього аудиту запропоновано проводити за наступними етапами: комплексна перевірка рівнів забезпечення інформаційної безпеки; аналіз інформаційних ризиків; оцінка

системи захисту зовнішніх мереж; аналіз системи контролю інформації, яку передають із використанням телефонних з'єднань та електронної пошти; виявлення каналів розголошення конфіденційної інформації.

Обґрунтовано, що діяльність відділу внутрішнього аудиту торговельного підприємства повинна бути спрямована на досягнення балансу між економічними, екологічними та соціальними ризиками, витратами за кожним напрямом і досягненням корисного ефекту від господарської діяльності для реалізації потенційних можливостей підвищення соціо-еколого-економічної ефективності діяльності та забезпечення сталого розвитку торговельного бізнесу. В дисертації розроблено дієвий організаційно-методологічний інструментарій внутрішнього аудиту для ефективного досягнення цілей сталого розвитку та визначено місце внутрішнього аудиту в реалізації цілей комплексної політики сталого розвитку (СР) торговельного підприємства (рис. 4).

Особливість застосування нормативної бази Європейського союзу для організації внутрішнього аудиту на вітчизняних торговельних підприємствах розкрито з використанням концепції «Plan-Do-Check-Act» (PDCA – «Плануй-Виконуй-Перевірй-Дій»), яка відображає ітеративний процес постійного покращення, забезпечення сталого розвитку та безперервності діяльності. Програму проведення внутрішнього аудиту за кожною з визначених політик сталого розвитку запропоновано розробляти в відповідності до міжнародних стандартів ISO, а саме: політика управління ризиками – ISO 31000:2018 Менеджмент ризику; екологічна політика – ISO 14001:2004 Системи екологічного управління; політика в галузі охорони здоров'я та забезпечення безпеки праці – OHSAS 18001:2007 Системи менеджменту охорони здоров'я та забезпечення безпеки праці (ОЗЗБП); політика корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) – ISO 26000-2012 Керівництво по соціальній відповідальності; політика протидії корупції – ISO 37001:2017 Системи управління щодо протидії корупції; ІТ політика – ISO 27007: 2011 Інформаційні технології. Методи забезпечення безпеки. Керівництва по аудиту систем менеджменту інформаційної безпеки; комплексна політика сталого розвитку – ISO 20121:2014 Системи управління сталим розвитком.

Розроблено структурно-логічну модель внутрішнього аудиту досягнення положень комплексної політики сталого розвитку, яка дозволяє визначити, які підрозділи торговельного підприємства найбільше впливають на досягнення цілей сталого розвитку, що дозволяє розставити пріоритети в господарській діяльності; проранжувати критерії впливу на показники сталого розвитку (як позитивні, так і негативні); сформулювати висновки та розробити рекомендації для підвищення рівня досягнення підприємством глобальних та корпоративних цілей сталого розвитку, визначених та закріплених в комплексній програмі сталого розвитку підприємства.

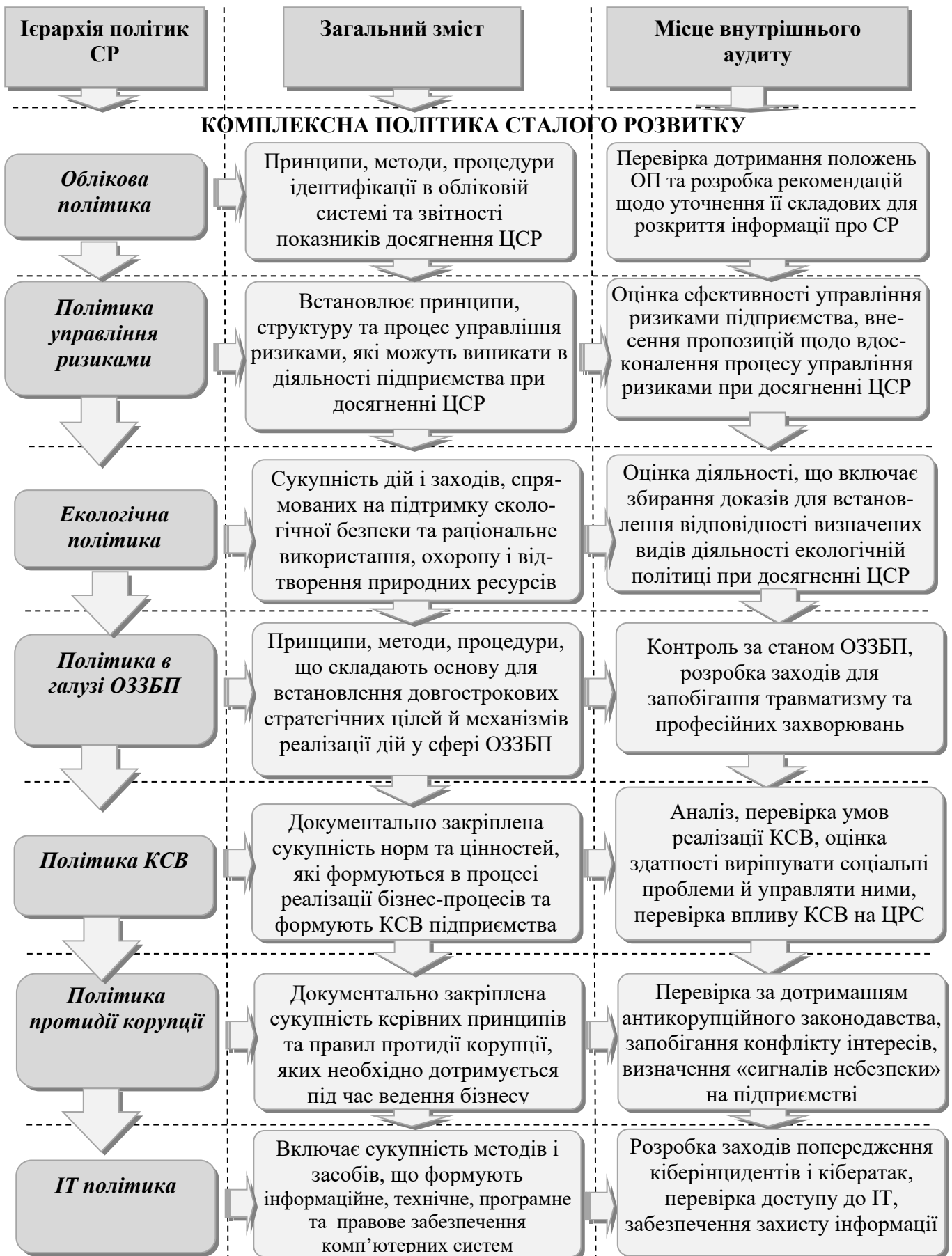

Рис. 4. Складові комплексної політики сталого розвитку торговельного підприємства

ВИСНОВКИ

Результатом наукового дослідження є наукове обґрунтування теоретико-методологічних і концептуальних положень та розробка організаційно-методичного забезпечення внутрішнього аудиту в системі управління торговельними підприємствами. На основі проведеного дослідження сформульовано наступні висновки та пропозиції.

1. Ґрунтуючись на результатах проведеного історико-компаративного аналізу становлення інституту внутрішнього аудиту охарактеризовано основні еволюційні віхи його розвитку, визначено та описано особливості протікання кожного етапу, запропоновано виділяти нові етапи розвитку внутрішнього аудиту в умовах інформатизації та євроінтеграції. Доведено, що еволюція розвитку внутрішнього аудиту прямо пов'язана з розширенням його функцій – від підтвердження даних фінансової звітності до постійної оцінки перспектив і ризиків, пов'язаних як з новими технологіями ведення бізнесу, так і з впровадженням сучасних технологій в професійну діяльність (наприклад, програмним забезпеченням для управління внутрішнім аудитом (IA management software), аналізу великих масивів даних (data mining), безперервного аудиту (continuous auditing). З огляду на вищевказане, запропоновано до етапів становлення інституту внутрішнього аудиту додати етап глобального поширення та інформатизації внутрішнього аудиту. Ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом вимагає створення та визнання міжнародних принципів внутрішнього аудиту, норм і стандартів, інтернаціональних вимог до професії внутрішнього аудитора, функціонування міжнародних аудиторських організацій. Запропоновано окреслений новий етап в розвитку українського інституту внутрішнього аудиту визначити як етап інтернаціоналізації та гармонізації.

2. Систематизація та узагальнення наявних підходів дозволили запропонувати уточнене визначення поняття «внутрішній аудит» як ініційований вищим керівництвом компанії та здійснюваний спеціалізованим відділом перманентний процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення й моніторингу минулих, поточних та стратегічних наслідків діяльності суб'єкта господарювання з метою виявлення відхилень у поведінці керованої системи, спрямований на забезпечення обґрунтованої впевненості керівництва в ефективності та раціональності здійснюваних операцій; дотримання законів і нормативних актів при веденні господарської діяльності; достовірність показників фінансової звітності; розробка та реалізація заходів направлених на нівелювання соціо-еколого-економічних ризиків, збереження активів та оптимізацію механізмів контролю торговельних бізнес-операцій. Запропонований підхід до трактування внутрішнього аудиту дозволив визначити його цільові орієнтири, упорядкувати функції, визначити мету, об'єкти, предмет і, відповідно, завдання аудиторських перевірок.

3. Наведено характеристику методологічних та організаційних принципів внутрішнього аудиту та розкрито економічні чи соціальні, а в деяких випадках і соціально-економічні наслідки їх впливу на результати діяльності підрозділу внутрішнього аудиту чи господарської діяльності всього суб'єкта

господарювання. Доведено, що всій сукупності методів, способів, методик, що використовуються в процесі внутрішнього аудиту, надають єдності і логічності методологічні принципи (глибоке розуміння (для вищого керівництва); глибоке розуміння (для внутрішнього аудитора); ефективності; самоефективності; прозорості), а дотримання організаційних принципів (обачності; економічності; комунікативності; перманентності; персоналізації відповідальності; технологічної досконалості; уніфікованості; ергономічності; мотивованості; репрезентативності; соціальної відповідальності) дозволяє обрати найбільш оптимальні варіанти для впорядкування структури і функціонування підрозділу внутрішнього аудиту, чітко розподілити фахівців, які володіють різними компетенціями між об'єктами та ділянками перевірок, усунути паралелелізм і дублювання у виконанні функціональних обов'язків.

4. Проведене дослідження структури нормативно-правового забезпечення внутрішнього аудиту в Україні дозволило систематизувати недоліки вітчизняного нормативного забезпечення внутрішнього аудиту та розробити напрями їх вирішення з врахуванням міжнародного досвіду його регулювання за допомогою імплементації світових напрацювань в вітчизняне правове поле. Для удосконалення вітчизняного законодавства щодо нормативно-правового регулювання внутрішнього аудиту розроблено узгоджені та дієві рекомендації, пропозиції, рішення, які будуть чітко закріплені в нормативно-правових документах з внутрішнього аудиту та регулюватимуть механізми організації і реалізації контрольних заходів, розповсюдження і впровадження нових підходів і вимог щодо здійснення діяльності із внутрішнього аудиту, а також забезпечення розвитку і підвищення ролі підрозділу внутрішнього аудиту в організаційній структурі суб'єкта господарювання.

5. Ідентифікація чинників впливу на контрольне середовище підприємства торгівлі дозволила систематизувати їх за відношенням до системи внутрішнього аудиту (зовнішні та внутрішні) та за вектором впливу на систему внутрішнього аудиту (позитивно впливають, негативно впливають та мають змішаний характер). Для нівелювання ідентифікованих чинників розроблено структурно-логічну модель використання інструментів кубу COSO в моделі «три лінії захисту» (перша лінія захисту – оперативне управління, друга – ризик-менеджмент, третя – внутрішній аудит). В розробленій структурно-логічній моделі кожна з трьох ліній відіграє чітку роль в межах більш широкої структури управління: на першій лінії здійснюються повсякденні функції з управління ризиками та контролю, розробляються та впроваджуються на місцях заходи з управління ризиками, призначені для виявлення та оцінки рівня ризику, ідентифікуються ризикові операції та виявляються причини ризиків, координуються внутрішні комунікації з зацікавленими стейкхолдерами; на другій лінії – здійснюються функції внутрішнього моніторингу та нагляду за різноманітними ризиками шляхом прийняття і виконання управлінських рішень, спрямованих на зниження ймовірності виникнення несприятливого результату і мінімізацію можливих втрат в процесі господарської діяльності; на третій лінії відділом внутрішнього аудиту з застосуванням ризик-орієнтованого підходу вищому керівництву компанії представляється інформація для надання

впевненості щодо ефективності корпоративного управління, процесу оцінки та управління ризиками, ефективності внутрішнього контролю та діяльності першої та другої лінії захисту.

6. Розроблено концептуальну модель внутрішнього аудиту реалізації товарів підприємствами торгівлі, яка складається з елементів входу (інформаційне забезпечення внутрішнього аудиту), елементів виходу (інформація про об'єкт управління, отримана в результаті внутрішнього аудиту) і сукупності наступних взаємозалежних ланок: середовище внутрішнього аудиту процесу реалізації товарів, центри відповідальності, техніка внутрішнього аудиту (інформаційно-обчислювальна техніка й технологія), процедури внутрішнього аудиту, система обліку доходів від реалізації. З метою забезпечення стейкхолдерів достовірною інформацією про основні показники діяльності торговельного підприємства і його сталого розвитку у майбутньому побудовано організаційну модель внутрішнього аудиту витрат та собівартості товарів, в якій виокремлено мету, об'єкти та методи внутрішнього аудиту, згруповано нормативно-правове та фактографічне інформаційне забезпечення, визначено послідовність проведення та завдання для кожного етапу внутрішнього аудиту витрат та собівартості товарів.

7. Процес внутрішнього аудиту фінансової звітності запропоновано розглядати як сукупність інформації, що характеризує певні властивості і стани процесу, а також взаємозв'язок між його складовими. В результаті дослідження інформаційного, методологічного, організаційного забезпечення аудиту фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів аудиту було виявлено значну кількість недостатньо розроблених і неузгоджених питань, які однозначно впливають на використання інформації для аналізу та прийняття управлінських рішень. Для нівелювання виявлених недоліків розроблено організаційну модель внутрішнього аудиту фінансової звітності, яка відображає мету, послідовність, процедури внутрішнього аудиту, концептуальну основу, оцінку фінансової звітності та методи аудиту й включає три етапи: перевірка фінансової звітності за формою, перевірка правильності складання кожної з форм звітності та перевірка узгодженості показників форм фінансової звітності.

8. Доведено, що потреба у оперативнішому отриманні інформації про фактичні і потенційні ризики та їх наслідки сформувалась у власників бізнес-структур у зв'язку з підвищенням конкуренції як на світових ринках, так і на вітчизняних, в зв'язку з євроінтеграцією, вступом України до Світової організації торгівлі, експансією закордонних компаній, що викликало появу значної кількості різноманітних загроз щодо сталого розвитку та фінансового стану як окремих суб'єктів господарювання так і економіки в цілому. Для розробки в системі внутрішнього аудиту дієвих заходів попередження криз та подолання їх наслідків виділено чотири фази кризи (потенційна, прихована, активна та поглиблена) та співставлено їх з етапами життєвого циклу підприємства. З метою створення на підприємстві ефективного ризик-менеджменту в системі внутрішнього аудиту згруповано бізнес-ризик, які притаманні кожному етапу життєвого циклу підприємства та розроблено інструментарій з мінімізації чи нівелювання ризиків за кожним етапом. Розроблено внутрішні регламенти ідентифікації ризиків за етапами ЖЦП, які дозволять підвищити якість системи управління процесами

життєдіяльності і безперервності функціонування, врегулюють на локальному рівні методику діагностики і запобігання банкрутству шляхом виявлення потенційних ризиків в системі внутрішнього аудиту: мету, завдання, процес реалізації, інформаційне забезпечення та формування робочої документації і аналітичного звіту.

9. Для аналізу фінансового стану та ефективності діяльності торговельної діяльності досліджено підходи до аналізу ймовірності банкрутства з застосуванням наступних багатофакторних моделей: 2-х факторна модель Альтмана, 5-ти факторна модель Альтмана, модель Альтмана для компаній, акції якої не котируються на біржовому ринку, модель Спрінгейта, модель Ліса, модель Таффлера, модель Терещенка, модель Бівера, модель Чессера, модель Савицької, модель Фулмера, показник платоспроможності Конана і Гольдера, модель Сайфулліна-Кадикова. Доведено, що всі існуючі методики не враховують особливості торговельної діяльності та специфіку функціонування торговельних підприємств в умовах фінансово-економічної кризи та постійної ескалації воєнного конфлікту, що відбувається в Україні протягом останніх п'яти років. Тому, оцінку ймовірності банкрутства підприємств торговельної галузі запропоновано проводити з використанням 7-ми факторної авторської моделі, в якій P_b (Probability of bankruptcy) враховує такі показники як: оборотність запасів; питома вага запасів в активах підприємств торгівлі; індикатори динаміки та якості дебіторської заборгованості; показники чистої рентабельності та платоспроможності підприємства; фактична характеристика кількості спожитих ресурсів, віднесених на витрати; критерії ефективності застосування ресурсного потенціалу. Розроблена автором методологія оцінювання ймовірності банкрутства дозволяє уникнути банкрутства шляхом розробки на торговельних підприємствах ефективних заходів з антикризового управління.

10. Доведено, що періодичне проведення форензік аудиту відділом внутрішнього аудиту сприятиме забезпеченню економічної безпеки торговельного підприємства, дозволить вчасно визначати причинно-наслідковий зв'язок між випадками шахрайств і причинами, що їх викликали, виявляти і знижувати ризики виникнення шахрайства, незаконних дій і неетичної поведінки персоналу та контрагентів, оцінювати фінансові втрати, що виникають в результаті незаконного привласнення та розтрати активів, а також невігідних для торговельного підприємства закупівель і продажів. З метою запобігання проблем, пов'язаних з посяганням на майно торговельного підприємства і його неналежним використанням, а також збору доказів за вже здійсненими фактами правопорушень запропоновано використовувати розроблений алгоритм ідентифікації економічних злочинів в системі форензік аудиту Використання розробленого алгоритму дозволить внутрішньому аудиту визначити, які економічні злочини можна врегулювати внутрішніми засобами, які необхідно включити в програму форензік аудиту та постійно тримати під пильною увагою, а про які необхідно відразу передати інформацію в судово-слідчі органи.

11. Метою внутрішнього аудиту використання трудових ресурсів та фонду оплати праці визначено формування думки внутрішнього аудитора та донесення її до вищого керівництва торговельного підприємства щодо достовірності даних

первинних документів, облікових реєстрів та фінансової звітності підприємства в області розрахунків з персоналом і відповідності порядку ведення бухгалтерського обліку цих операцій законодавству України, доведення сформованих в результаті внутрішнього аудиту рекомендацій для забезпечення відтворювальної, стимулюючої, регулюючої та соціальної функції заробітної плати для забезпечення подальшої безперервної діяльності торговельного підприємства та нівелювання випадків шахрайств і корупції. Для досягнення поставленої мети визначено етапи внутрішнього аудиту використання трудових ресурсів та розрахунків з оплати праці (підготовчий, проміжний, фізичної перевірки, основний, заключний), для кожного з яких згруповано інформаційні джерела, об'єкти, методичні прийоми, відповідальність осіб, робочі документи, терміни проведення внутрішнього аудиту використання трудових ресурсів та розрахунків з оплати праці.

12. Апробація розробленої послідовності етапів соціального аудиту на підприємствах торгівлі дозволила дійти висновку щодо доцільності оптимізації процесів управління бізнесом за допомогою реалізації довгострокової концепції соціального аудиту, яка базується на формуванні стандартів ділової поведінки підприємства як основного внутрішнього регламенту соціального аудиту підприємства торгівлі. У запропонованій формі стандарту ділової поведінки підприємства торгівлі показники соціальної відповідальності згруповано за наступними напрямками: повідомлення про факти неправомірної діяльності; конфлікти інтересів; хабарництво й корупція; корпоративне шпигунство; представницькі заходи й подарунки; повага на робочому місці; права людини й соціальні гарантії; благодійні внески; ідентифікація соціоекономічних показників в інформаційній системі підприємства торгівлі; збереження активів торговельного підприємства; конфіденційність та інформаційна безпека; інсайдерські операції і зловживання умовами діяльності на ринку; конкуренція й дотримання антимонопольного законодавства; протидія легалізації незаконних доходів і фінансуванню тероризму; санкції. Імплементация розроблених організаційно-методичних засад соціального аудиту в діяльність відділів внутрішнього аудиту торговельних підприємств сприятиме зростанню соціально-репутаційного капіталу торговельного підприємства; забезпечить підвищення рівня свідомості та відповідальності працівників та керівництва і як наслідок зростання обсягів продажу та рівня лояльності покупців; дозволить знизити плинність кадрів та підвищити ефективність управління персоналом.

13. Доведено, що внутрішній аудит еколого-економічної безпеки підприємства торгівлі має базуватися на пакеті розроблених на підприємстві внутрішніх регламентів, які врегульовують перевірку витрат на забезпечення екологічної складової сталого економічного розвитку підприємств. Стосовно торгівлі, яка за своєю природою є специфічною галуззю господарства, що суміщає в собі процеси виробництва, продажу та споживання, об'єкти аудиту еколого-економічного характеру запропоновано систематизувати за п'ятьма групами: аудит витрат на підвищення екологічності торговельного обладнання; аудит витрат на перевірку екологічності товарів; аудит відходів торговельно-виробничої діяльності; аудит витрат на природоохоронні заходи; аудит витрат на

сплату екологічного податку. Змодельована для підприємств торгівлі за запропонованою концепцією еколого-економічна функція системи внутрішнього аудиту є важливим засобом оцінки екологічних проблем підприємства, а також регулювання еколого-економічних відносин в галузі та регіоні.

14. Доведено, що використання сучасних ІКТ у внутрішньому аудиті сприятиме зниженню вартості та підвищенню доступності отриманої в ході аудиторської перевірки інформації, що забезпечить високу якість управлінських рішень, які приймаються керівництвом на їх основі. Запропоновано програмне забезпечення внутрішнього аудиту класифікувати за наступними трьома вимірами: Функціонал, Доступ і Платформа. З метою розробки практичних рекомендацій з автоматизації внутрішнього аудиту на підприємствах торгівлі проаналізовано ринок спеціалізованого програмного забезпечення. Визначено, що найбільш ефективним напрямом автоматизації є створення архітектури програмного забезпечення внутрішнього аудиту на основі мобільного коду, завдяки якому автоматизовані процедури аудиту переносяться на платформу підприємства, що підвищує надійність системи. Обґрунтовано, що автоматизована система внутрішнього аудиту буде ефективно працювати та забезпечувати релевантною інформацією вище керівництво підприємства торгівлі лише за умов формування функціоналу контролю: програмного забезпечення безперервного аудиту; технічного обладнання інформаційних технологій; логічної безпеки доступу до інформаційної системи внутрішнього аудиту; потенційного приховування небажаних подій у системі підприємства.

15. Доведено, що забезпечення сталого розвитку торговельного підприємства засобами внутрішнього аудиту вимагає відповідності вимогам наведених міжнародних стандартів контролю якості щодо обов'язків внутрішнього аудитора, а також значення внутрішніх перевірок для підтримки належної роботи систем управління і їх якісного поліпшення відповідно до стандартів SA 8000 і ISO 19011; значення внутрішнього аудиту для підтримки і вдосконалення систем менеджменту, принципів, процесів і методик оцінювання екологічних аспектів і впливів на навколишнє середовище відповідно стандарту ISO 14001; оцінити ефективність існуючої на підприємстві торгівлі системи управління безперервністю бізнесу (BCMS) згідно стандартів ISO 22301 та ISO 9001, а також з'ясувати роль внутрішнього аудиту у підтримці і вдосконаленні системи менеджменту, зокрема принципи, процедури і суть окремих методик, які використовуються для визначення та управління в рамках системи менеджменту охорони праці та виробничої безпеки відповідно стандарту OHSAS 18001: 2007 і т. ін. Тому, запропоновано в основу системи внутрішнього аудиту на торговельному підприємстві покласти концепцію «Plan-Do-Check-Act» (PDCA – «Плануй-Виконуй-Перевірй-Дій»), яка відображає ітеративний процес постійного покращення, забезпечення сталого розвитку та безперервності діяльності.

Проведене дослідження особливостей застосування міжнародних стандартів для організації та проведення внутрішнього аудиту на вітчизняних торговельних підприємствах дозволило розробити структурно-логічну модель внутрішнього аудиту досягнення положень комплексної політики сталого розвитку, яка

дозволяє визначити, які підрозділи торговельного підприємства найбільше впливають на досягнення цілей сталого розвитку, що дозволяє розставити пріоритети в господарській діяльності; проранжувати критерії впливу на показники сталого розвитку (як позитивні так і негативні); сформулювати висновки та розробити рекомендації для підвищення рівня досягнення підприємством глобальних та корпоративних цілей сталого розвитку, визначених та закріплених в комплексній програмі сталого розвитку підприємства.

СПИСОК ОСНОВНИХ ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Розвиток фінансового менеджменту на підприємствах, установах : монографія / А. О. Семенець, А. О. Афанасьєв, С. О. Кузнецова та ін. ; за заг. ред. А. О. Семенець. Х. : Видавництво «Мадрид», 2013. 136 с. (заг. обсяг 7,9 друк. арк., особисто автора 1,7 друк. арк.: досліджено вплив теорії ризик-менеджменту на виконання функцій внутрішнього аудиту за етапами життєвого циклу підприємства).

2. Ефективність системи управління підприємством: теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації : монографія / А. О. Семенець, Л. Г. Макарова, О. В. Чумак та ін. Х. : Видавництво «НТМТ», 2014. 424 с. (заг. обсяг 17,12 друк. арк., особисто автора 1 друк. арк.: досліджено функціональне наповнення інституту внутрішнього аудиту в системі управління підприємством).

3. Українське суспільство в умовах глобальних змін: цивілізаційний вимір : монографія / А. О. Семенець, О. П. Дзьобань, О. Р. Кануннікова, В. А. Кротюк та ін. Х. : ВД «Інжек», 2015. 240 с. (заг. обсяг 13,95 друк. арк., особисто автора 1,7 друк. арк.: розроблено методологічні засади оцінювання внеску внутрішнього аудиту в досягнення цілей сталого розвитку).

4. Семенець А. О. Внутрішній аудит у системі управління підприємством торгівлі: теорія, методологія, практика : монографія. Х. : Видавець Рубашкін Д.Ю., 2019. 373 с. (21,85 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України, внесених до міжнародних наукометричних баз:

5. Семенець А. О., Тюріна Д. М. Проблеми здійснення факторного аналізу результатів діяльності регіону в процесі моніторингу його економічної безпеки. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 1 (163). С. 285–291. (включено до SciVerse Scopus, Index Copernicus, EBSCOhost, Ulrich's Periodicals Directory, EconLit, Cabell's Directories, ABI/Inform by ProQuest) (заг. обсяг 0,5 друк. арк., особисто автора 0,25 друк. арк.: розроблено методологічні засади факторного аналізу результатів діяльності бізнес-структур регіону).

6. Семенець А. О., Дахнова О. Є., Городецька Т. Е. Аналіз стану грошово-кредитної безпеки України. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 1 (175). С. 277–285. (включено до SciVerse Scopus, Index Copernicus, EBSCOhost, Ulrich's Periodicals Directory, EconLit, Cabell's Directories, ABI/Inform by ProQuest) (заг. обсяг 0,6 друк. арк., особисто автора 0,2 друк. арк.: розроблено практичний

інструментарій оцінювання показників грошово-кредитної безпеки підприємства в системі внутрішнього аудиту).

7. Семенець А. О., Карнаух Г. В. Організація аудиту використання трудових ресурсів та фонду оплати праці на підприємстві. Економіка. Фінанси. Право. 2017. № 12/4. С. 60–63. (включено до Index Copernicus) (заг. обсяг 0,33 друк. арк., особисто автора 0,2 друк. арк.: обґрунтовано структуру та показники облікової інформації, що має перевірятися в процесі аудиту трудових ресурсів та оплати праці).

8. Семенець А. О., Косарева І. П., Гончарова Д. О. Обґрунтування теоретичних підходів формування податкової системи країни [Електронний ресурс] Економіка та суспільство : елект. наук. фахове видання. Мукачівський державний університет. 2017. №10. С. 347–354. (включено до Index Copernicus) (заг. обсяг 0,6 друк. арк., особисто автора 0,2 друк. арк.: розроблено теоретичний інструментарій перевірки податкових розрахунків підприємства в процесі внутрішнього аудиту).

9. Семенець А. О., Кіріченко А. О., Доровської О. Ф. Організація аудиту витрат та собівартості продукції на підприємстві. Економіка. Фінанси. Право. 2018. №5/1. С. 39–42. (включено до Index Copernicus) (заг. обсяг 0,33 друк. арк., особисто автора 0,16 друк. арк.: розроблено організаційно-технологічне забезпечення аудиту витрат та собівартості продукції на підприємстві).

10. Семенець А. О., Вороник Т. А., Доровської О. Ф. Організація та методика аудиту розрахунків з оплати праці на підприємстві. Економіка. Фінанси. Право. 2018. №5/3. С. 21–23. (включено до Index Copernicus) (заг. обсяг 0,33 друк. арк., особисто автора 0,16 друк. арк.: визначено місце внутрішнього аудиту трудових відносин як засобу запобігання випадків шахрайства та корупції на підприємствах торгівлі).

11. Семенець А. О., Тертичний О. О., Гусар О. П. Деякі аспекти управління фінансовими ресурсами та формування фінансової стратегії підприємства. Економіка. Фінанси. Право. 2018. №8. С. 30–33. (включено до Index Copernicus) (заг. обсяг 0,37 друк. арк., особисто автора 0,18 друк. арк.: розроблено організаційно-технологічне забезпечення формування інформаційної підтримки управління фінансовими ресурсами торговельного підприємства).

12. Семенець А. О., Беліков С. Ю. Формування облікової політики підприємства щодо запасів. Економіка. Фінанси. Право. 2018. №8/1. С. 7–9. (включено до Index Copernicus) (заг. обсяг 0,33 друк. арк., особисто автора 0,2 друк. арк.: досліджено вплив елементів облікової політики на процедури внутрішнього аудиту).

13. Семенець А. О., Вдовенко Н. Ю. Особливості методики обліку витрат на підприємстві. Економіка. Фінанси. Право. 2018. №8/2. С. 4–6. (включено до Index Copernicus) (заг. обсяг 0,33 друк. арк., особисто автора 0,2 друк. арк.: розроблено організаційно-технологічне забезпечення облікової інтерпретації витрат торговельного підприємства).

14. Семенець А. О. Історико-компаративний аналіз становлення інституту внутрішнього аудиту. Проблеми економіки. 2018. №4 (38). С. 330–337. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Index Copernicus, Directory of Open Access

Journals, EBSCOhost, CiteFactor, Academic Journals Database, BASE, Research Bible, Академия Google та ін.) (0,8 друк. арк.).

15. Семенець А. О. Міжнародний досвід регулювання внутрішнього аудиту. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». 2018. №4 (89). С. 80–87. (включено до Index Copernicus) (0,6 друк. арк.).

16. Семенець А. О., Крутова А. С. Нормативно-правове забезпечення внутрішнього аудиту: вітчизняний досвід та світова практика. Бізнес-інформ. Науковий журнал. 2018. №12. С. 309–316. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services та ін.) (заг. обсяг 0,66 друк. арк., особисто автора 0,33 друк. арк.: проаналізовано вітчизняний досвід формування нормативно-правового регулювання внутрішнього аудиту та запропоновано шляхи адаптації передових світових практик до реалій вітчизняної економічної системи).

17. Семенець А. О. Ідентифікація чинників впливу на внутрішній аудит в рамках моделі «3 лінії захисту». Економіка. Фінанси. Право. 2018. №12/5. С. 32–37. (включено до Index Copernicus) (0,62 друк. арк.).

18. Семенець А. О. Вплив принципів внутрішнього аудиту на контрольне середовище: економічні та соціальні наслідки. Економічний простір: збірник наукових праць. 2018. №139. С. 182–198. (включено до Index Copernicus, Google Scholar) (1,0 друк. арк.).

19. Семенець А. О. Моніторинг імовірності банкрутства в системі внутрішнього аудиту підприємств торгівлі. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2019. №2 (29). С. 305–314. (включено до Web of Science, EBSCO, Ulrich's Periodicals Directory, Citefactor, ResearchBib, Universal Impact Factor, Index Copernicus, Google Scholar та ін.) (1,0 друк. арк.).

20. Семенець А. О. Формалізація категоріально-термінологічного апарату внутрішнього аудиту на підприємствах торгівлі. Бізнес-інформ. 2019. №3. С. 276–285. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, Academic Journals Database, BASE, OpenAIRE та ін.) (0,8 друк. арк.).

21. Семенець А. О. Форензик аудит як ефективний засіб антикризового управління торговельною діяльністю. Бізнес-інформ. 2019. №4. С. 280–287. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, Academic Journals Database, BASE, OpenAIRE та ін.) (0,6 друк. арк.).

22. Крутова А. С., Янчева Л. М., Семенець А. О. Удосконалення внутрішнього аудиту з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. Х.: ХДУХТ, 2019. Вип. 1 (29). С. 37–49. (включено до Index Copernicus, Google Scholar, Academic Resource Index (Research Bib)) (заг. обсяг 0,8 друк. арк., особисто автора 0,2 друк. арк.: розвинуто методологічні засади автоматизації праці відділу внутрішнього аудиту на підприємстві торгівлі).

23. Семенець А. О. Методологічні засади запобігання економічним злочинам в системі внутрішнього аудиту торговельного підприємства. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економіка, управління та адміністрування. Житомир : ЖДТУ, 2019. №2 (88). С. 136–143. (включено до Index Copernicus, DOAJ, Google Академія, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, BASE, eLibrary.ru (РИНЦ) (1 друк. арк.).

24. Семенець А. О., Чемчикаленко Р. А., Янковська В. А. Методичні аспекти внутрішнього аудиту фінансових витрат підприємства Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Збірник наукових праць. Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. Харків : НТУ «ХПІ», 2013. № 7 (981). С. 112–121. (включено до Ulrich's Periodicals Directory) (заг. обсяг 0,45 друк. арк., особисто автора 0,15 друк. арк.: методологічно обґрунтовано інструментарій внутрішнього аудиту витрат фінансової діяльності підприємств торгівлі).

25. Семенець А. О. Методичні аспекти управлінського аналізу реалізації продукції. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Збірник наукових праць. Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. Харків : НТУ «ХПІ», 2013. № 50 (1023). С. 169–178. (включено до Ulrich's Periodicals Directory) (0,4 друк. арк.).

26. Семенець А. О. Організація внутрішнього аудиту реалізації продукції. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Збірник наукових праць. Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. Харків : НТУ «ХПІ», 2013. № 52 (1025). С. 145–151. (включено до Ulrich's Periodicals Directory) (0,4 друк. арк.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

27. Semenets A. Formalization of theoretical tools for risks of internal audit system identification. Fundamental and applied research in practice of leading scientific schools. Accent Graphics Communications & Publishing. Canada. 2019. Vol. 31, №1. P. 182-189. (включено до Advanced Science Index, Index Copernicus, Google Scholar, International Institute of Organized Research, WorldCat, DRJI, ESJI, BASE, GIF, Journalindex та ін.) (0,7 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України:

28. Семенець А. О., Шум М. А., Брянцева Д. Є. Деякі аспекти внутрішнього аудиту касових операцій на підприємствах. [Електронний ресурс] Інфраструктура ринку : елект. наук. фахове видання. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. 2019. Вип. 30. С. 545-550. (заг. обсяг 0,6 друк. арк., особисто автора 0,2 друк. арк.: обґрунтовані підходи до виявлення аудиторських доказів під час внутрішнього аудиту касових операцій торговельних підприємств).

29. Семенець А. О., Кузькін Є. Ю., Палій К. А. Аналітичні процедури в аудиті фінансової звітності підприємств. [Електронний ресурс] Інфраструктура ринку : елект. наук. фахове видання. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. 2019. Вип. 31. С. 740–744. (заг. обсяг 0,54 друк.

арк., особисто автора 0,18 друк. арк.: проаналізовані та класифіковані фактори, що впливають на ступінь довіри аудитора до результатів аналітичних процедур).

30. Семенець А. О., Свідерський В. П., Виноградська Т. І. Деякі аспекти управління фінансовими ресурсами і формування фінансової стратегії підприємства. Економіка. Фінанси. Право. 2019. №6/2. С. 26–28. (заг. обсяг 0,33 друк. арк., особисто автора 0,11 друк. арк.: розроблені підходи до формування фінансової стратегії та послідовність її реалізації, спрямовані на підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства).

31. Семенець А. О., Потапова Н. О., Конотоп К. О. Деякі особливості організації внутрішнього аудиту кредитних операцій на підприємствах. [Електронний ресурс] Інфраструктура ринку : елект. наук. фахове видання. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. 2019. Вип. 29. С. 602-605. (заг. обсяг 0,5 друк. арк., особисто автора 0,2 друк. арк.: розроблено методологічні рекомендації щодо організації внутрішнього аудиту кредитних операцій в системі управління підприємством з метою оптимізації фінансових витрат).

32. Семенець А. О., Рубан Л. О., Хільський Є. Ю. Деякі напрями організації внутрішнього аудиту виробничих запасів підприємства. Економіка. Фінанси. Право. 2019. №6/1. С. 11–14. (заг. обсяг 0,37 друк. арк., особисто автора 0,13 друк. арк.: запропоновано послідовність проведення внутрішнього аудиту виробничих запасів з метою зменшення ризиків та підвищення економічної безпеки підприємства).

33. Семенець А. О., Кузькін Є. Ю., Подгайченко К. Е. Обліково-контрольне забезпечення управління грошовими коштами підприємства. [Електронний ресурс] Інфраструктура ринку : елект. наук. фахове видання. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. 2019. Вип. 32. С. 415–419. (заг. обсяг 0,54 друк. арк., особисто автора 0,18 друк. арк.: розроблено рекомендації щодо обліково-контрольного забезпечення управління грошовими коштами підприємств, що мають значну кількість відокремлених структурних підрозділів в умовах фінансово-економічної кризи).

34. Семенець А. О. Кузнецова С. О., Янковська В. А. Інформаційне середовище інтеграції бухгалтерського обліку у державному секторі економіки. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2013. № 2. С. 49–53. (заг. обсяг 0,4 друк. арк., особисто автора 0,2 друк. арк.: досліджено інфо-комунікаційні зв'язки системи бухгалтерського обліку з контрольованим середовищем).

35. Семенець А. О., Шум М. А., Верховод С. В. Організаційно-методичне забезпечення внутрішнього аудиту розрахунків з оплати праці на підприємстві. Економіка. Фінанси. Право. 2019. №6. С. 38–40. (заг. обсяг 0,33 друк. арк., особисто автора 0,11 друк. арк.: запропоновано методичні та організаційні напрями аудиту розрахунків з оплати праці, визначені та обґрунтовані етапи внутрішнього аудиту).

36. Семенець А. О. Планування обсягів збуту продукції в системі управлінського обліку. Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. Чернівці : БДФЕУ, 2013. Вип. 1 (24). С. 352–358. (0,33 друк. арк.).

37. Семенець А. О., Янковська В. А., Кузнецова С. О. Управління активами та пасивами підприємства. Фінанси, банки, інвестиції. 2013. № 6 (25). С. 111–114. (заг. обсяг 0,33 друк. арк., особисто автора 0,11 друк. арк.: розроблено методичні підходи до організації внутрішнього аудиту обсягів збуту продукції).

38. Семенець А. О. Критерії аудиторської оцінки фінансової звітності. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія «Економічні науки». 2015. № 2 (79). С. 42–50. (0,75 друк. арк.).

Статті в інших виданнях

39. Семенець А. О. Роль внутрішнього аудиту у розвитку соціального потенціалу торговельного підприємства. Регіональна економіка та управління. 2019. №2 (24). Ч. 2. С. 90–99. (включено до Index Copernicus) (0,87 друк. арк.).

40. Семенець А. О., Стадник В. М. Організація аудиту фінансової звітності підприємства. Молодий вчений. 2017. №5. С. 727–732. (включено до ScholarGoogle, ОАЛ, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus) (заг. обсяг 0,5 друк. арк., особисто автора 0,3 друк. арк.: запропоновано послідовність проведення аудиту фінансової звітності підприємства).

Праці апробаційного характеру

41. Семенець А. О., Резнік О. С. Проблеми обліку і аудиту доходів підприємства та шляхи їх вирішення. Naukowa przestrzeń Europy – 2012 : materiały VIII Międzynarod. nauk.-prakt. konf., 07-15 kwietnia 2012. Vol. 7. Przemysł : Nauka i studia, 2012. Str. 78–80. (заг. обсяг 0,16 друк. арк., особисто автора 0,08 друк. арк.: визначено шляхи вдосконалення обліку і аудиту доходів).

42. Семенець А. О., Колупаєва І. В., Абубакірова Т. Р. Деякі аспекти аудиту фінансової звітності. Ключові въпроси в сьвременната наука – 2012 : материали за 8-а международ. науч. практ. конф., 17-25 април 2012 г. Т. 7. Софія : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2012. С. 8–10. (заг. обсяг 0,12 друк. арк., особисто автора 0,04 друк. арк.: визначено вплив зміни облікової політики на методологію аудиту фінансової звітності).

43. Семенець А. О., Бабаєва І. В. Деякі аспекти удосконалення оплати праці на підприємстві. Найновите научни постижения – 2012 : материали за 8-а международ. науч. практ. конф., 17-25 март 2012 г. Т. 7. Софія : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2012. С. 34–36. (заг. обсяг 0,12 друк. арк., особисто автора 0,06 друк. арк.: визначено основні тенденції розвитку системи оплати праці на підприємствах України).

44. Семенець А. О., Григоренко М. В. Деякі аспекти удосконалення внутрішнього аудиту реалізації готової продукції. Efektivní nástroje moderních věd – 2012 : materiály VIII mezinárod. věd.-prakt. konf., 27 dubna - 05 května 2012 r. Díl 7. Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o, 2012. Str. 74–75. (заг. обсяг 0,12 друк. арк., особисто автора 0,06 друк. арк.: визначено основні напрями внутрішнього аудиту реалізації готової продукції на підприємствах).

45. Семенець А. О., Чемчикаленко Р. А., Янковська В. А. Деякі аспекти внутрішнього аудиту фінансових витрат підприємства. Антикризове регулювання у сфері державних фінансів, роль науки у вищих навчальних закладах : матеріали

V Симпозіуму, м. Харків, 15 листопада 2012 р. Харків : ХІФ УДУФМТ, 2012. С. 116–117. (заг. обсяг 0,12 друк. арк., особисто автора 0,04 друк. арк.: визначено методи розрахунку вартості фінансових витрат підприємства).

46. Семенець А. О. Фінансова стратегія та її роль у розвитку підприємства. Інституційно-організаційні аспекти фінансової політики в умовах розбудови суспільства соціальної справедливості : матеріали VI Урочистого Симпозіуму, м. Харків, 14 листопада 2013 р. Харків : ХІФ УДУФМТ, 2013. С. 157–158. (0,12 друк. арк.).

47. Семенець А. О., Приходько Н. І., Карпінська К. М. Вибір методів оздоровлення фінансового стану підприємства. Kluczowe aspekty naukowej działalności – 2013 : materialy IX Miedzynarod. nauk.-prakt. konf., Przemysl, 07–15 styeznia 2013 r. Vol. 4. Przemysl : Nauka i studia, 2013. Str. 44–45. (заг. обсяг 0,12 друк. арк., особисто автора 0,06 друк. арк.: запропоновано фактори вибору методу оздоровлення фінансового стану підприємства).

48. Семенець А. О., Пантелей О. В. Деякі аспекти аудиту виробничих запасів. Гуманітарний та соціальний розвиток суспільства як шлях покращення економічного стану країни : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів, м. Харків, 03 квітня 2014 р. Харків : ХІФ УДУФМТ, 2014. С. 251–252. (заг. обсяг 0,18 друк. арк., особисто автора 0,09 друк. арк.: визначено етапи, завдання та ефективність системи внутрішнього контролю під час аудиту виробничих запасів).

49. Семенець А. О. Деякі аспекти визначення критеріїв аудиторської оцінки фінансової звітності. Соціально-економічні проблеми функціонування фінансових систем в умовах інтеграційних процесів : матеріали VII Симпозіуму, м. Харків, 13 листопада 2014 р. Харків : ХІФ УДУФМТ, 2014. С. 404–406. (0,18 друк. арк.).

50. Семенець А. О., Бордунова В. О. Організація аудиту кредитних операцій підприємства. Розвиток фінансової політики України в умовах трансформації соціально-економічних відносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів, м. Харків, 23 квітня 2015 р. Харків : ХІФ УДУФМТ, 2015. С. 531–533. (заг. обсяг 0,22 друк. арк., особисто автора 0,11 друк. арк.: визначено етапи та їх зміст під час організації кредитних операцій підприємства).

51. Семенець А. О., Чемчикаленко Р. А. Уніфікація процесу аналізу фінансового стану підприємства як запорука формування Євроорієнтованої економіки країни. Удосконалення механізмів регулювання фінансово-економічного забезпечення сталого розвитку підприємств і регіонів : матеріали VIII Симпозіуму, м. Харків, 19 листопада 2015 р. Харків : ХІФ УДУФМТ, 2015. С. 151–153. (заг. обсяг 0,24 друк. арк., особисто автора 0,12 друк. арк.: виявлені та обґрунтовані напрямки фінансового аналізу в рамках оцінки готовності вітчизняних підприємств до євроінтеграційних процесів).

52. Семенець А. О., Скороход А. С. Організація аудиту поточних зобов'язань підприємства. Актуальні проблеми, тенденції та перспективи розвитку економіки, фінансів та управління в контексті Європейської інтеграції : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів, м. Харків, 21 квітня 2016 р. Харків : ХІФ КНТЕУ, 2016. С. 526–529. (заг. обсяг 0,19 друк. арк.,

особисто автора 0,1 друк. арк.: запропоновано інформаційно-організаційне забезпечення етапів аудиту поточних зобов'язань підприємства).

53. Семенець А. О., Чемчикаленко Р. А. Формування оптимальної структури капіталу підприємства. Соціально-економічний розвиток системи фінансів і управління в інноваційному середовищі: проблеми, ефективність, перспективи : матеріали ІХ Симпозіуму, м. Харків, 25 листопада 2016 р. Харків : ХІФ КНТЕУ, 2016. С. 113–115. (заг. обсяг 0,18 друк. арк., особисто автора 0,09 друк. арк.: запропоновано критерії оптимізації структури капіталу з різними ваговими коефіцієнтами).

54. Семенець А. О., Стадник В. М. Деякі аспекти організації аудиту фінансової звітності підприємства. Трансформація фінансових відносин в умовах економічної глобалізації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здоб. вищ. освіти і молодих учених, м. Харків, 20 квітня 2017 р. Харків : ХІФ КНТЕУ, 2017. С. 276–277. (заг. обсяг 0,12 друк. арк., особисто автора 0,06 друк. арк.: визначено взаємозв'язок етапів аудиту та концептуальної основи фінансової звітності).

55. Семенець А. О., Чемчикаленко Р. А. Стратегічні індикатори економічної безпеки підприємства. Проблеми забезпечення макроекономічної рівноваги в сучасних умовах розвитку економіки : матеріали Х Симпозіуму, м. Харків, 23 листопада 2017 р. Харків : ХІФ КНТЕУ, 2017. С. 43–44. (заг. обсяг 0,12 друк. арк., особисто автора 0,06 друк. арк.: запропоновано склад стратегічних індикаторів економічної безпеки підприємства).

56. Семенець А. О., Воровик Т. А. Деякі аспекти методики аудиту розрахунків з оплати праці на підприємстві. Проблеми та перспективи розвитку фінансових систем в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здоб. вищ. освіти і молодих учених, м. Харків, 19 квітня 2018 р. Харків : ХІФ КНТЕУ, 2018. С. 93–95. (заг. обсяг 0,1 друк. арк., особисто автора 0,05 друк. арк.: визначено напрями аудиту розрахунків з оплати праці та їх інформаційно-методичне забезпечення).

57. Семенець А. О., Шум М. А. Деякі аспекти формування облікової політики підприємства. Фінансова система України: актуальні питання, досягнення та можливості розвитку : матеріали ХІ Симпозіуму, м. Харків, 22 листопада 2018 р. Харків : ХІФ КНТЕУ, 2018. С. 438–439. (заг. обсяг 0,1 друк. арк., особисто автора 0,05 друк. арк.: сформовано функції облікової політики, що визначають її значення у внутрішньому аудиті підприємства).

58. Семенець А. О. Система принципів внутрішнього аудиту. Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація : матеріали ХVІІ Всеукр. наук. конф., м. Київ, 22 березня 2019 р. К. : ДП «Інформ. – аналіт. агентство», 2019. С. 156–160. (0,28 друк. арк.).

59. Семенець А. О., Брянцева Д. Є. Особливості внутрішнього аудиту касових операцій на підприємствах. Актуальні проблеми формування ефективної фінансово-економічної системи України в умовах глобальної кризи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здоб. вищ. освіти і молодих учених, м. Харків, 18 квітня 2019 р. Харків : ХІФ КНТЕУ, 2019. С. 206–207. (заг. обсяг 0,1 друк. арк., особисто автора 0,05 друк. арк.: запропоновано основні напрями організації та проведення внутрішнього аудиту касових операцій на підприємствах).

Підручники та навчальні посібники:

60. Семенець А. О., Дорошенко Г.О., Богоявленський О.О. та ін. Менеджмент : навч. посібник. Харків : ВСВ-Принт, 2015. 300 с. (заг. обсяг 18,75 друк. арк., особисто автора 2,29 друк. арк.: Теми 8, 11).

61. Семенець А. О., Шелест О. Л., Колупаєва І. В., Приходько Н. І. Гроші та кредит : навч. посібник. Х. : ФОП Бровін О. В., 2014. 268 с. (Присвоєно ГРИФ МОНУ. Лист МОНУ від 02.08.2013 р. № 1/11-12495). (заг. обсяг 15,58 друк. арк., особисто автора 0,5 друк. арк.: Тема 12).

АНОТАЦІЯ

Семенець А. О. Методологія внутрішнього аудиту в системі управління торговельними підприємствами. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). – Харківський державний університет харчування та торгівлі Міністерства освіти і науки України, Харків, 2019.

Дисертація присвячена науковому обґрунтуванню теоретичних і методологічних положень внутрішнього аудиту на торговельних підприємствах України в умовах євроінтеграції та в контексті сталого розвитку. Представлено історико-компаративний аналіз становлення інституту внутрішнього аудиту та визначено передумови формування нового етапу його розвитку в умовах євроінтеграції; досліджено особливості нормативно-правового регулювання внутрішнього аудиту на світовому рівні та визначено напрямки імплементації передового досвіду в національну практику; систематизовано та узагальнено наявні підходи до трактування поняття «внутрішній аудит», систематизовано принципи внутрішнього аудиту, проаналізовано особливості нормативно-правового регулювання внутрішнього аудиту на світовому рівні та в Україні. Розроблено структурно-логічну модель використання інструментів кубу COSO в моделі «три лінії захисту» та ієрархічну модель, яка ілюструє взаємозв'язок етапів життєвого циклу підприємства, фаз кризи та функцій внутрішнього аудиту. Розроблено багатофакторну модель множинного дискримінантного аналізу ймовірності банкрутства підприємства торгівлі. З метою запобігання економічним злочинам в рамках повноважень відділу внутрішнього аудиту запропоновано використовувати форензик функції. Визначено елементи концепції соціального аудиту, згруповано принципи та функції соціального аудиту, визначено послідовність дій внутрішнього аудитора при проведенні перевірки соціальної відповідальності та еколого-економічної безпеки підприємства торгівлі.

Ключові слова: внутрішній аудит, внутрішні регламенти аудиту, підприємства торгівлі, сталий розвиток, ризики, ризик-менеджмент, оцінка ймовірності банкрутства, форензик аудит, аудит соціальної відповідальності, аудит еколого-економічної безпеки.

ABSTRACT

A.O. Semenets. Methodology of internal audit in the retail enterprise management system. – Manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of economic sciences, speciality 08.00.09 – accounting, analysis and audit (by the types of economic activity). – Kharkiv State University of Food Technology and Trade of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2019.

This thesis scientifically substantiates theoretical-methodological and conceptual provisions of, and develops organizational and methodological framework for internal audit in the retail enterprise management system. It was proved that specifics of retail business, the appearance of retail enterprises operating in new trade formats and having an extensive trade network, and the increasing percentage of goods sold via online retail channels have significantly affected the scope and complexity of auditing. This thesis offers a comparative historical analysis of the establishment of the institute of internal audit and defines preconditions for formation of its new development phase in the conditions of European integration; studies particularities of legal regulation of internal audit at the global level and defines the areas of implementation of advanced experience in the national practice; develops a clear sequence of internal audit phases and proposes new approaches to the audit planning and organizational and methodological principles of audit.

The thesis deepens scientific discourse of development of internal audit from the standpoint of determining its place in the retail enterprise management system, taking into account the course of our country toward European integration. To determine the influence which the Institute of Internal Auditors has on development of internal audit, main events which became a precondition for its formation and further popularization of the internal auditor's profession on the global stage were analyzed in the course of this study. To formalize categories and terminology of internal audit, existing approaches to interpretation of the notion of "internal audit" were systemized and generalized in this work, and the principles of internal audit were systemized. Results of the study of experience in introduction and functioning of audit committees in certain countries of the world and the prospects of using international legislative acts as framework documents to form a regulatory framework for internal audit at the national level were presented.

A study of the essence of factors bearing upon the organization and performance of internal audit functions at retail enterprises allowed to develop a structural-logical model of using the COSO cube in the "three defense lines" model. Organizational aspects of the internal audit of product sales were furthered based on today's requirements to enterprise management. Attention was devoted to methodological provisions of the internal audit of product sales and to developing sales budgets to ensure efficient performance of retail enterprises both in domestic and in foreign markets. In order to provide external and internal stakeholders with credible information regarding key performance indicators of a retail enterprise and assess its potential in the future, the organization and methodology of the internal audit of expenses was improved in this thesis to increase the quality and effectiveness of audit. Separate

attention was given to systemizing and clarifying the phases of internal audit of financial statements, improving the procedures of internal audit of financial statements, and defining the criteria for auditor's evaluation of financial statements.

A thorough analysis of categorical and terminological interpretation of risks occurring in economic activity of retail enterprises allowed to identify factors affecting the scope and behavior of risks and forming audit risk, and to study the impact of risks on the essence and scope of auditing procedures. The author-developed model illustrating the interrelation of phases of the enterprise's life cycle, crisis phases and internal audit functions is a significant scientific achievement. To create an efficient risk management system at a retail enterprise, business risks inherent in every phase of the enterprise's life cycle were identified in the internal audit system and the instruments of minimizing or offsetting these risks were developed. Internal rules of procedure for the internal audit system were developed for a potential crisis phase, and a standard structure of anti-crisis program was defined. To avoid problems related to the embezzlement or misuse of the retail enterprise's assets and to gather evidence for economic crimes that have already been committed, it was proposed to use forensic functions as part of the powers of internal audit unit. Separate attention was devoted in this thesis to determining the place of internal audit in achieving goals of the retail enterprise's sustainable development. Elements of the concept of social audit were defined, principles and functions of social audit were grouped, and the sequence of internal auditor's actions when auditing social responsibility and environmental economic safety of a retail enterprise was determined.

A survey held among managers of economic accounting departments of retail enterprises allowed to identify difficulties in automation of the internal audit process that must be addressed first of all, and define organizational and technological factors obstructing automation of auditing procedures. It was proposed to formalize internal audit functions in the program environment, which helps reduce permanent audit costs by eliminating current labor intensity of routine engagements, unifying the interpretation of audit program components and simplifying preparation of personnel.

The main research results laid down in this thesis will allow to improve organizational and methodological principles of internal audit in the retail enterprise management system, which is conformant with objectives of Ukraine-2020 Sustainable Development Strategy and a number of international acts ratified by Ukraine and aimed to support and develop our country's entrepreneurship, increase its competitiveness and stimulate investment activity by implementing innovative technologies in the accounting and controlling practices of enterprises taking into account the course toward European integration.

Keywords: internal audit, internal audit regulations, retail enterprises, sustainable development, risks, risk management, bankruptcy probability assessment, forensic audit, social responsibility audit, environmental economic safety audit.

Підп. до друку 05.09.2019 р. Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman.
Друк цифровий. Ум. друк. арк. – 2,0. Наклад 100 пр. Зам. № 05-09.

Надруковано

ФОП Іванченко І. С.

пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135.

Тел.: +38 (050/093) 40-243-50.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК №4388 від 15.08.2012 р.

www.monograf.com.ua